

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Жанна Колоїз

Протокол № _____

« _____ » _____ 2023 р.

Реєстраційний № _____

« _____ » _____ 2023 р.

ПЕЙОРАТИВНА ЛЕКСИКА ЯК ЗАСІБ УПРОВАДЖЕННЯ
ПРИНЦИПУ ТЕКСТОЦЕНТРИЗМУ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

Кваліфікаційна робота студентки групи
УАФм-22 другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література),
додаткової спеціальності 014.02 Середня
освіта (Мова і література англійська)
Лесик Дарини Юрїївни

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Малюга Н. М.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (ім'я та прізвище)

Члени комісії _____

(підпис) (ім'я та прізвище)

_____

(підпис) (ім'я та прізвище)

_____

(підпис) (ім'я та прізвище)

_____

(підпис) (ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Лесик Д. Ю. Пейоративна лексика як засіб упровадження принципу текстоцентризму на уроках української мови профільної школи : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2023. 84 с.

У кваліфікаційній праці досліджено пейоративну лексику на текстовій основі в профільній школі, зокрема розкрито зміст принципу текстоцентризму як лінгводидактичної проблеми, визначено його засади; обґрунтовано лінгвістичний аспект пейоративної лексики в наукових дослідженнях; описано стилістичні особливості та функціонування пейоративних лексем у збірці «Вовча ферма» В. Яворівського, творах «Московіада» і «Рекреації» Ю. Андруховича, висвітлено можливості емоційно забарвленої лексики створювати мовні портрети персонажів; проаналізовано зміст чинних програм та підручників; запропоновано систему вправ до вивчення пейоративної лексики на текстовій основі в освітньому процесі.

Ключові слова: емоційно забарвлена лексика, пейоратив, мовний портрет, принцип текстоцентризму, профільна школа, метод вправ.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ТЕКСТОЦЕНТРИЗМУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ	9
1.1. Принцип текстоцентризму як лінгводидактична проблема.....	9
1.2. Лінгвістичний аспект пейоративної лексики в наукових дослідженнях.....	14
1.3. Лінгводидактичні засади впровадження принципу текстоцентризму.....	20
Висновки до першого розділу.....	25
РОЗДІЛ 2. ПЕЙОРАТИВНА ЛЕКСИКА – ЗАСІБ СТВОРЕННЯ МОВНИХ ПОРТРЕТІВ ПЕРСОНАЖІВ	27
2.1. Роль стилістичних фігур і тропів із пейоративним компонентом у збірці «Вовча ферма» В. Яворівського.....	27
2.1.1. Епітет.....	28
2.1.2. Гіпербола та літота.....	31
2.1.3. Порівняння.....	33
2.2. Функційне навантаження пейоративних лексем у створенні мовних портретів персонажів «Вовчої ферми» В. Яворівського.....	35
2.3. Особливості функціонування пейоративної лексики у творах «Московіада» і «Рекреації» Ю. Андруховича.....	42
Висновки до другого розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. ВИВЧЕННЯ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ЗАСОБУ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ТЕКСТОЦЕНТРИЗМУ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ	48
3.1. Аналіз чинних програм і підручників у контексті досліджуваної проблеми.....	48

3.2. Вивчення пейоративної лексики на текстовій основі в освітньому процесі.....	57
Висновки до третього розділу.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТОК.....	79

ВСТУП

Вивчення пейоративної лексики є одним із першочергових завдань сучасної лінгвістики, культурології, етнолінгвістики, стилістики, мови загалом, а головне – шкільної освіти. Адже останнім часом у світі спостерігається тенденція широкого використання негативної лексики, а саме пейоративної серед учнів.

Пейоративні одиниці посідають важливе місце серед мовних одиниць, які підсилюють впливові функції мовлення. Дослідження окресленого шару лексики визначається його багатовимірним функціонуванням в усному мовленні.

Способи реалізації пейоративів із погляду расових, соціальних, професійних чи гендерних ознак; їхні способи творення та прийоми вербального вираження в різних ситуаціях є предметом лінгвістичних досліджень.

Серед науковців, які зробили значний внесок в історію вивчення пейоративної лексики, слід назвати О. Потебню (здійснив філософське обґрунтування пейорації); Е. Ізарда, К. Юнга (дослідили емоційне підґрунтя пейорації); В. Карасика (виділив пейоративний компонент у пейоративних одиницях). До класифікації пейоративних лексем науковці застосовують різні критерії. Найбільшої популярності набули класифікації, авторами яких є М. Кулешова (за критерієм оцінки); В. Карасик (за ступенем негативного значення); О. Голод (за функцією).

Пейоративна лексика слугує засобом упровадження принципу текстоцентризму, адже тільки на основі тексту ми маємо змогу проаналізувати необхідні одиниці. Вагомий внесок у розбудову вчення про принципи навчання зробили Я. Коменський, В. Онищук, О. Савченко та ін.; обґрунтування принципу текстоцентризму, вивчення умов його реалізації пов'язують з іменами низки методистів, серед них: О. Біляєв, О. Горошкіна,

С. Караман, В. Мельничайко, І. Олійник, М. Пентилюк, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Актуальність нашої роботи зумовлена необхідністю дослідження структурно-семантичного та функціонального аспектів пейоративної лексики як засобу впровадження принципу текстоцентризму в профільній школі на матеріалі збірки В. Яворівського та романів Ю. Андруховича, що до цього часу не було предметом спеціального вивчення. Це допоможе учасникам освітнього процесу, зокрема учням старших класів вдосконалити культуру мовлення, розширити свій кругозір та покращити володіння мовою загалом. У прозових доробках письменників саме ці твори репрезентують широкий ілюстративний матеріал необхідних одиниць для характеристики персонажів; дають змогу простежити специфіку використання пейоративних лексем; розкривають роль вживання негативних номінацій.

Мета дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати особливості вивчення пейоративної лексики як засобу впровадження принципу текстоцентризму в профільній школі.

Для досягнення окресленої мети розв'язували такі **завдання**:

- 1) розкрити зміст принципу текстоцентризму як лінгводидактичної проблеми;
- 2) обґрунтувати лінгвістичний аспект пейоративної лексики в наукових дослідженнях;
- 3) визначити лінгводидактичні засади принципу текстоцентризму;
- 4) описати стилістичні особливості та функціонування пейоративних лексем у збірці «Вовча ферма» В. Яворівського та творах «Московіада» і «Рекреації» Ю. Андруховича;
- 5) проаналізувати зміст чинних програм і підручників у контексті досліджуваної теми;
- 6) запропонувати систему вправ до вивчення пейоративної лексики на текстовій основі в освітньому процесі.

Об'єктом дослідження є пейоративна лексика на текстовій основі в

профільній школі.

Предметом наукової праці є особливості вивчення пейоративної лексики як засобу впровадження принципу текстоцентризму на уроках української мови профільної школи.

Джерельною базою послужили такі твори: Яворівський В. Вовча ферма. Київ : Вид-во «Криниця», 2000. 284 с.; Андрухович. Ю. Московіада. Київ : «Видавництво Старого Лева», 2023. 232 с.; Андрухович. Ю. Рекреації. Харків : Вид-во «Фабула», 2017. 220 с.

Для реалізації завдань використано такі **методи дослідження**: теоретичний аналіз (вивчення теоретичних засад реалізації принципу текстоцентризму; дослідження пейоративної лексики в лінгвістичній науці); критичний аналіз (дослідження основних підходів до тлумачення пейоративних лексем у науковій літературі); теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про особливості пейоративної лексики як засобу реалізації текстоцентричного принципу); системний аналіз (добір фактичного матеріалу та його групування); описовий метод (опис особливостей використання пейоративних одиниць у зазначених творах, а також під час вивчення лексикології в профільній школі).

Наукова новизна магістерської праці полягає в тому, що в ній уперше досліджено впровадження принципу текстоцентризму під час навчання лексикології в профільній школі; проаналізовано функціонування пейоративних одиниць у творах В. Яворівського та Ю. Андруховича; методично обґрунтовано вивчення пейоративної лексики на текстовій основі в профільній школі.

Теоретичне значення роботи полягає в системному аналізі проблеми вивчення пейоративної лексики як засобу впровадження принципу текстоцентризму на уроках української мови профільної школи.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати проведеного дослідження сприятимуть подальшій розробці окреслених проблем; результатами дослідження можуть скористатися студенти-філологи

під час вивчення методики навчання української мови, комунікативної лінгвістики, риторики чи стилістики, а також при укладанні навчальних посібників з лексикології, соціолінгвістики та стилістики сучасної української мови. Використовувати матеріали можуть також учителі-предметники на уроках української мови під час вивчення лексикології в профільній школі.

Наукове дослідження **апробоване** у вигляді доповіді на V Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Образне слово Придніпров'я» (23 грудня 2021 р., НТУ «Дніпровська політехніка»), тема: «Функційне навантаження пейоративних лексем у створенні мовних портретів персонажів «Вовчої ферми» В. Яворівського»; на онлайн-конференції «Наукові читання молодих дослідників до Міжнародного дня слов'янської писемності» (17 травня 2023 р., Криворізький державний педагогічний університет), тема: «Теоретичні основи впровадження принципу текстоцентризму під час навчання лексикології в профільній школі».

За темою магістерського дослідження опубліковано статтю:

Пономаренко Д. Функційне навантаження пейоративних лексем у створенні мовних портретів персонажів «Вовчої ферми» В. Яворівського. *Матеріали студентських наукових читань*: зб. наук. праць / ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг, 2021. Вип. 9. С. 119–123. URL : <http://surl.li/mizam>

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаної літератури, який нараховує 68 позицій, списку використаних джерел, що містить 3 найменування та 1 додатку. Повний обсяг дослідження – 84 сторінки, із яких – 78 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ТЕКСТОЦЕНТРИЗМУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

1.1. Принцип текстоцентризму як лінгводидактична проблема

На сучасному етапі розвитку методики виділяють особистісно орієнтований, діяльнісний і компетентісний підходи, прописані в Державному стандарті базової і повної середньої освіти. Вони у свою чергу детермінують принципи – певні вихідні положення, що визначають процес навчання, його зміст. Крім того, саме принципи зумовлюють методи і сприяють методично правильному їх вибору й реалізації.

Розробкою і осмисленням принципів навчання займалися низка вітчизняних і зарубіжних учених (Я. Коменський, В. Онищук, О. Савченко та ін.), зокрема й методистів (О. Біляєв, О. Горошкіна, С. Караман, В. Мельничайко, І. Олійник, М. Пентилюк, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Наразі ми маємо систему принципів, які виконують надважливі функції в освітньому просторі, зокрема пов'язують всі шкільні розділи між собою, мають комунікативну спрямованість у вивченні мови, поєднують усне і писемне мовлення, орієнтуються на текст як основу для опанування мовних явищ і процесів тощо.

Традиційну класифікацію принципів навчання запропонувала М. Пентилюк, виокремивши загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи, кожен із яких має власний поділ. Зокрема, перший включає традиційні принципи (науковості, наочності, доступності, систематичності, послідовності, перспективності, наступності, зв'язку теоретичних і практичних знань, зв'язку навчального процесу із виховним) та сучасні (індивідуалізації, диференціації, гуманізації, розвивального формату навчання тощо); другий – загальнометодичні й специфічні [47].

Загальнодидактичні принципи має бути реалізовано під час забезпечення всього освітнього процесу, а лінгводидактичні – тільки на уроках української мови з урахуванням специфіки й закономірностей названого шкільного предмета. Відповідно, принцип текстоцентризму зараховуємо до лінгводидактичних, а саме загальнометодичних. Його впровадження спрямоване на розвиток духовно і всебічно розвиненої особистості, яка вміло може використовувати мовні засоби в різних сферах діяльності.

На думку О. Яриніча, використання принципу текстоцентризму – важливий показник високої якості освіти відповідно до ключових компетентностей та основних завдань предметів гуманітарного циклу, оскільки засобом засвоєння знань постає текст [65].

Принцип текстоцентризму в методиці навчання української мови започатковано в період 60–70 рр. ХХ ст. Він був об'єктом вивчення в працях З. Бакум, О. Бистрової, Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, М. Пентилюк та ін. З огляду на широке коло науковців і велику кількість досліджень у лінгводидактиці немає однастайності щодо його назви, можна натрапити на такі синоніми: «текстовий», «текстоорієнтований», «текстоцентричний», «дискурсивний». Тому вивчення мови на текстовій основі потребує більш детального розгляду та ґрунтовного аналізу.

Загально визнано, що є певні правила, необхідні для впровадження принципу текстоцентризму, до яких варто апелювати. Пропонуємо ознайомитися з таблицею (*Табл. 1.1.*), де ці вихідні положення перераховано (складено за джерелом [30]).

Згідно з перерахованими вихідними положеннями, головним засобом реалізації окресленого принципу є текст. Особливості текстових категорій, структури комунікативних побудов, обсягом більші від речення, вивчали багато відомих мовознавців, серед яких Ф. Бацевич, П. Дудик, А. Загнітко, А. Коваль, І. Кочан, Л. Мамчур, Л. Мацько, М. Плющ, О. Селіванова та ін.

Таблиця 1.1. Упровадження принципу текстоцентризму

1. Використовувати текст як основу для розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності.
2. Вивчати мову тільки на текстовій основі, оскільки текст – основна одиниця комунікації.
3. Використовувати текст для побудови комунікативних ситуацій.
4. Добирати такий текстовий матеріал, який сприятиме розвитку мовної особистості та всіх її складників комунікативної компетентності.
5. Заохочувати учнів до створення власного мовлення чи то в писемному, чи то усному вигляді.

Серед потрактувань поняття тексту, що є в активному науковому обігу, нам імпонує ґрунтовне тлумачення Л. Мамчур. Дослідниця окреслює текст як комбінацію мовної одиниці та комунікативного процесу; мовленнєвий акт, реалізований за допомогою вербальних засобів між адресантом і адресатом; явище для сприймання й розуміння комунікативної ситуації [35, с. 81].

В аспекті розробки нашої теми до уваги беремо визначення О. Селіванової: «Текст – це цілісна форма діяльності митця, структурно й концептуально інтегрована, яка служить посередником між комунікацією і культурою» [60, с. 599]. Учена наголошує на жанрово-стилістичній варіативності текстів та специфіці їх побудови; різноманітні підходи до вивчення тексту (гносеологічний, онтологічний, власне лінгвістичний, психологічний, прагматичний, комунікативний, структурний, номінативний, соціально-історичний, когнітивний, модальний); абсолютизації структури тексту і граматичних засобів зв'язності [60, с. 34]. Відповідно, потрібно

звертати увагу на особливості тексту на етапі підбору практичного навчального матеріалу.

Застосування тексту під час навчання мови відкриває перед учителем широкі можливості. З. Бакум, розуміючи текст засобом, інструментом досягнення мети, описує функції цієї комунікативної одиниці з позиції лінгводидактики. Пропонуємо переглянути таблицю (Табл. 1.2.), де перераховано ключові тези підходу методиста (складено за джерелом [1, с. 93]).

Таблиця 1.2. Потрактування поняття «текст» у лінгводидактичному аспекті

текст є засобом пізнання мови як поліфункціонального явища;

текст є найважливішим засобом вивчення української культури;

текст є підґрунтям формування комунікативної компетенції;

текст є мовленнєвим витвором, результатом використання системи мови;

текст є основним засобом оволодіння усною та писемною формами мовлення.

Слід пам'ятати, що існують певні критерії, яких учитель має дотримуватися, добираючи навчальні тексти, зокрема:

1) дидактичний (ґрунтується на виховній і навчальній меті, містить необхідний арсенал мовних фактів і явищ);

2) когнітивний (виконує освітню і пізнавальну функції);

3) тематично-змістовий (написаний доступною мовою з урахуванням вікових особливостей учня; тематика текстів відповідає соціокультурній змістовій лінії чинної програми з української мови; текстовий матеріал впливає на учня в аспекті формування національно свідомої особистості);

4) структурно-композиційний (текст чітко структурований, аби учні змогли виділити вступ, основну частину і заключну, а також зрозуміти, про що розповідається в навчальному уривку);

5) мовно-функціональний (містить матеріал для аналізу функціонування мовних явищ і одиниць);

6) інформативний (відповідає актуальним проблемам сучасного суспільства, підвищує рівень мотивації і зацікавленості учнів у навчальному процесі, містить достатньо інформації про культуру країни, традицій, звичаї);

7) адаптованості (текстові зразки потрібно адаптувати за такими показниками: стилем і типом мовлення; соціокультурною змістовою лінією, яка у свою чергу має відповідати навчальній темі; сформовані вміння учнів; різними формами роботи) [66, с. 12].

Таким чином, для вчителя текст, з одного боку, є засобом формування в учнів системи цінностей, цілісного світогляду, з іншого, – упровадження всіх необхідних змістових ліній, а для учня – можливістю отримати нову актуальну інформацію, крім того, об'єктом вивчення й аналізу.

Якщо узагальнити перераховані погляди науковців, то можна дійти висновку, що принцип текстоцентризму, який застосовують у навчанні української мови, є продуктивним, він допомагає вирішити такі завдання:

- 1) сформувані мовну компетентність учнів;
- 2) розвинути всі види мовленнєвої діяльності;
- 3) виробити практичні навички з мовної культури;
- 4) поглибити знання з української мови як знакової системи;
- 5) покращити навички роботи з текстовим матеріалом;
- 6) сформувані мовленнєву компетентність.

Використання текстів на уроках української мови з педагогічною метою полягає в розумінні текстового матеріалу як інструмента, який відповідає за рівень розвитку мовлення здобувачів освіти. Працюючи над текстом, можемо розв'язувати низку проблем внутрішньопредметних зв'язків; слідкувати над функціонуванням у мовленні одиниць усіх мовних

рівнів; спостерігати над відповідними мовними процесами та аналізувати їх; упроваджувати в практику мовний, мовленнєвий, соціокультурний і діяльнісний компоненти змісту навчання української мови.

Отже, принцип текстоцентризму – один з основних принципів навчання української мови, засобом реалізації якого є текст. Зважаючи на багатофункційність тексту, одностайності щодо його термінологічного тлумачення немає. Упровадження навчання української мови на текстовій основі є досить ефективним і результативним процесом, це дасть можливість сформувати всебічно розвинену і мовно багату особистість.

1.2. Лінгвістичний аспект пейоративної лексики в наукових дослідженнях

Способи виявлення агресії аналізують представники різних наук: мовознавства, соціальної психології, психолінгвістики, культурної антропології, соціології та інших. Одним із видів агресії є вербальна, або комунікативна агресія.

Термін «вербальна агресія» широко використовується в працях мовознавців. У розумінні О. Кульчицької, вербальна агресія – це вираження негативних емоцій словесно в неприйнятій формі викладу. Одну з найпоширеніших форм прояву словесної образи становлять висловлювання за допомогою пейоратива [26, с. 68]. Пейоратив – це таке значення слова, яке виражає негативне ставлення до чогось або когось, докори або несхвалення. А. Мірошніченко пейоративну лексику трактує як один із засобів передачі сенсу, що маскується за розумінням контексту буквально [26, с. 69].

У лінгвістичній науці активно вивчають інвективну лексику, здатну спричиняти конфліктні ситуації. Інвективна лексика – мова лайок та образ, які зачіпають гідність і честь певної людини. Щодо сфери її побутування, то вона використовується також як засіб словесної агресії, але включає в себе ненормативні, нецензурні одиниці. Тому не слід інвективну лексику

отожнювати з пейоративною, остання не містить ненормативного складника.

Характеризуючи пейоративну лексику, ми маємо також зробити акцент на стильовій домініанті цього шару. Пейоративи належать до лексики вузького стилістичного призначення, формують експресивно-забарвлений пласт. З огляду на це стає зрозумілим той факт, чому пейоративна лексика вживається в художньому стилі і служить для вираження негативних почуттів, оцінок чи емоцій.

Зі стилістичного погляду важливе значення має й оцінний компонент, а саме його класифікація. Мовна оцінка диференціюється на три види залежно від природи і характеру: пейоративну (негативну), нейтральну (нульову) та меліоративну (позитивну). В окрему групу виділяють також амбівалентну оцінку, що вказує на ті події чи явища, які по-різному сприймаються окремими верствами суспільства. Лексика нейтрального стилю призначена для звичайного спілкування [29, с. 265].

Пейоративна лексика значно переважає над меліоративною, має більше смислове навантаження, ніж нейтральна. Спираючись на дослідження О. Кульчицької, констатуємо, що мовленнєві одиниці з негативно-оцінним забарвленням представлені значно ширше [28]. Переважання пейоративної лексики над меліоративною можна аргументувати тим, що на психологічному рівні людина звертає увагу в першу чергу на негативні якості інших людей. Оскільки норма є одна, а відхилень від неї може бути набагато більше, загальнонегативна оцінка ситуації або предмета є більш поширеною, ніж загальнопозитивна.

Що стосується поняття пейорації, то в лінгвістичному дискурсі воно трактується неоднозначно. В. Гумбольдт, У. Джеймс, О. Потєбня – розглядали філософські аспекти пейорації; В. Жельвіс, Й. Майбауер, А. Фурман – соціально-суспільні та морально-етичні; Е. Ізард, Е. Ільїн, Е. Хомська, К. Юнг досліджували емоційне підґрунтя пейорації [28, с. 103].

Як відомо, є три основні підходи трактування пейорації. Представники першого підходу (В. Карасик, Л. Сафонова) досліджують явище

пейоративності з точки зору оцінного аспекту, тобто відношення адресата до об'єкта денотації: «Пейорація пов'язана з оцінкою комунікантом чогось, що є поганим» [28, с. 103]. Цей підхід є найбільш широким у трактуванні аналізованого явища.

Представники другого підходу (Р. Конрад, А. Мюллер) ототожнюють пейоративність із формальним зниженням об'єкта денотації в ціннісному відношенні, тлумачать лексеми такого різновиду як слова, основні значення яких були погіршені. Представники третього підходу (О. Ахманова, В. Девкін, Н. Савінкіна) синтезують думки представників двох перших груп дослідників.

Розрізняють також сигнікативний та конотативний підходи до вивчення пейоративної лексики. Перший – відповідає за експресивну функцію, другий – за номінативну (опис адресата та негативне ставлення мовця до нього). За конотативного підходу пейоративи вважають універсальними, а за сигніфікативного – оцінними [28, с. 104].

Як найбільш поширене визначення пейоративності можна подати тлумачення Є. Карпенка, на думку якого це потужне мовне явище, що відповідає за знижену якісну характеристику значення слова, причиною чого слугує критика мовця до окресленого предмета [24, с. 69]. Ця дефініція ґрунтована на сучасному аналізі особливостей семантико-синтаксичної структури та стилістичного функціонування описуваного шару маркованої лексики.

Загалом, пейорацію можна ідентифікувати з категорією негативності. Тому пейоративними одиницями вважаємо такі, що мають у своєму значенні негативне ставлення людини чи групи людей до певного об'єкта навколишнього світу. Пейоративи – це лексеми, до структурної семантики яких входить конотативний аспект, негативна емотивна сема, що допомагає виразити ставлення мовця до адресата [21]. Це може бути чи то розмовно-просторічна, чи то жаргонна лексика.

Пейоративна лексика має здатність змінювати забарвлення мовлення та

відтінки почуттів. Там, де є пейоратив, знаходять вияв також гнів, розчарування, сарказм, іронія, глузування, обурення. Саме тому дослідження цього пласту лексики є складним та різноаспектним питанням, під час розгляду якого необхідно бути неупередженим, зберігати об'єктивність. І це цілком закономірно, адже єдиного підходу до опису семантичного поля в лінгвістичній науці не існує.

Зазначимо, що семантичне поле становить собою велику структурно-системну одиницю мови. Воно не має морфологічного ядра, проте характеризується наявністю в ньому віддалених периферій, які зафіксовані фонетичними або графічними засобами. До фонетичних засобів належить інтонація, яка на письмі виражається такими графічними способами, як-от: три крапки, лапки, прописні літери тощо.

Пейоративна лексика характеризується складною структурою в поняттєву плані та наявністю контекстуальної й конотативної семантики. У семантичний аспект пейоративів входить конотація, за допомогою якої мовець має змогу виразити своє негативне ставлення до адресата. Тому наявність у структурі пейоративних лексем негативно-емоційно-оцінної семантики є підставою для виокремлення лексико-семантичного поля пейоративів як ключової домінанти в їхній семантичній структурі.

Будучи обізнаними з ученням О. Гаврилів, А. Даммеля, та О. Майбауера, мовознавець М. Аверінцева-Кліш зауважує, що під час розгляду пейоративної лексики названі науковці звертали увагу на її лексико-морфологічний рівень. Однак авторка пропонує розрізняти смислові домінанти між такими аспектами пейорації:

- 1) приховане чи відверте бажання мовця поділитися своїми емоціями зі співрозмовником;
- 2) намір мовця образити чи принизити свого співрозмовника за допомогою пейоративних лексем;
- 3) характерні негативно-емоційні конотації мовної одиниці;
- 4) приховування мовцем своїх емоцій до адресата під час

висловлювання [11, с. 173].

Виокремлення одиниць із пейоративним значенням відбувається за допомогою індуктивного методу, тобто йде від словникових маркерів та фактичного мовного матеріалу. Тому, аби відмежовувати пейоративні одиниці від звичайних слів, більшість науковців указує на головний критерій розрізнення – наявність у словах образливого характеру сильної конотації. І це цілком закономірно, адже при застосуванні конотативного аспекту відбувається негативна реакція співрозмовника.

Отже, посилення інтересу до вивчення одиниць з пейоративним значенням свідчить про широке використання такої лексики не лише в усному мовленні, але й у писемному. У своєму дослідженні ми називаємо пейоративи лексемами, які володіють негативною семантикою з експресивно-оцінним відтінком.

Пейоративна лексика має різні критерії для класифікацій. Вона може диференціюватися за оцінкою; ступенем негативного значення; суб'єктивністю чи об'єктивністю оцінки; наявністю контролю в поведінці людини; активністю чи пасивністю об'єкта; соціальністю / асоціальністю; повноцінністю чи неповноцінністю; ступенем соціальної небезпеки та лексикографічним критерієм.

За критерієм оцінки М. Кулешова розрізняє:

– загальнооцінні пейоративні одиниці, вони дають загальний опис негативної оцінки та не вказують на причину, до цієї групи зараховують здебільшого лайливу лексику;

– частковооцінні одиниці, мають у своїй семантиці певну якісну характеристику, яка у свою чергу вмотивовує вияви негативної оцінки;

– ідентифікуючі лексеми, проміжні між загальнооцінними та частковооцінними одиницями; у семантиці таких слів лежить не загальна оцінка негативного ставлення, а саме нейтральна (ідентифікуюча), яка не допускає будь-яку оцінку (професія, вік, стать) [13].

За ступенем диференціювання негативного значення В. Карасик

поділяє пейоративні одиниці на:

– загальні – ті, що передають загальне ставлення до адресата без вказівки на причину або мотивацію;

– спеціальні – ті, які позначають конкретну характеристику того чи того об'єкта; у свою чергу спеціальні лексеми мають два різновиди: об'єктивні та суб'єктивні; перші вказують саме на негативні якості (об'єктивні вади людей – лінь, егоїзм), а другі позначають людей з інших соціальних кіл суспільства [27, с. 243].

Мовознавець подає такі критерії диференціації пейоративів:

1) соціальної небезпеки, відповідно до якого відбувається розмежування негативних якостей для суспільства і для окремої людини;

2) контрольованості (розмежування якостей людини, які залежать від її волі та рівня відповідальності за них);

3) універсальності (класифікація якостей людини, які є універсальними, та якостей, які притаманні окремій людині залежно від її зовнішнього вигляду, походження [29]).

О. Голод виокремлює два види пейоративної лексики: абсолютну та релятивну. Абсолютну пейоративну лексику розподілено у свою чергу ще на дві групи наявності негативної сема – оцінні афективи та пейоративи. Оцінні пейоративи містять негативну оцінну сему, а до афективів така сема не входить. Науковець також зазначає, що окреслені маркери абсолютної пейоративної лексики в структурі лексичного значення слова існують не завжди одночасно [13, с. 10].

Крім того, О. Голод класифікує пейоративні одиниці також на основі виконуваних функцій залежно від лінгвістичного контексту. Дослідниця розрізняє дві функції пейоративів: емотивну і прагматичну. Для першої характерні негативні емоції мовця до адресата, які не здійснюють вплив на останнього, друга ж, навпаки, впливає на адресата через образи.

Емотивна функція має такі різновиди вираження відповідно до характеру негативної емоції:

- гнів (виражає незадоволення поведінкою або вчинком об'єкта);
- презирство або несхвалення (осуд об'єкта, поведінка якого не відповідає чи то соціальним, чи то моральним нормам);
- нехтування (вираження зневажливого ставлення до об'єкта);
- іронія (прихована насмішка над співрозмовником) [13].

Отже, для ґрунтовного аналізу пейоративних одиниць варто послуговуватися різними критеріями. Урахування оцінки, її суб'єктивності чи об'єктивності, ступеня негативного значення, контрольованості, активності чи пасивності об'єкта, його соціальності чи асоціальності, повноцінності чи неповноцінності, ступеня соціальної небезпеки та лексикографічного критерію не видається можливим у межах одного дослідження. Однак підпорядкування критеріїв аналізу пейоративних одиниць меті дослідження сприятиме системному опису компонентів лексико-семантичного полі пейоративності на об'єктивних засадах.

1.3. Лінгводидактичні засади впровадження принципу текстоцентризму

У профільній школі чільне місце посідає принцип текстоцентризму, тому ефективно його впровадження має ґрунтуватися на доцільно підібраних лінгводидактичних підходах, методах, прийомах та засобах навчання.

С. Омельчук розкриває підхід до навчання мови як домінантну категорію лінгводидактики, яка позначає складний багатофункціональний процес і якій притаманні такі ознаки, як процесуальність, системність, дієвість, концептуальність та керованість [44, с. 4].

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти побудований на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного й діяльнісного підходів [20]. Автори документа стверджують, що «особистісно орієнтований підхід відповідає за розвиток академічних, соціокультурних та інших здібностей, компетентнісний – формує ключові і предметні

компетентності, а діяльнісний – скеровує освітній процес на застосування набутих знань на практиці, інтеграцію до соціокультурного простору» [20].

Тобто зміст особистісно орієнтованого підходу полягає в тому, що він забезпечує розвиток та саморозвиток особистості учня, ураховує індивідуальні його особливості, допомагає розкрити здібності, сильні сторони. Компетентнісний підхід передбачає не тільки оволодіння всіма компетентностями, але й уміння реалізації їх і під час навчального процесу, і в житті. Крім того, за концепцією НУШ, саме цей підхід є центральним в навчальному середовищі. Діяльнісний підхід спрямовано вже, відповідно, на діяльність учня, яка допомагає йому розвивати свої здібності, ефективно взаємодіяти з навколишнім світом. Доведено, що саме через діяльність формується свідомість та особистість загалом.

Потрібно пам'ятати, що впровадження названих підходів у навчання української мови відбувається саме через текстову основу дидактичного матеріалу, адже текст є носієм інформації, відповідає за пізнання навколишнього світу та формує мовну особистість.

Окреслені підходи реалізуються через принципи, методи і прийоми. Сучасні методичні дослідження орієнтуються більше на загальнодидактичні принципи (науковості, зв'язку теорії з практикою, доступності, перспективності, систематичності, послідовності та ін.) і лінгводидактичні. На думку І. Олійника, більш важливими є останні [42, с. 47], які у свою чергу передбачають формування в учнів лексичних і граматичних навичок, розуміння мовних понять, вивчення мови у зв'язку з мисленням та ін.

Оскільки принцип текстоцентризму належить до лінгводидактичних, варто пам'ятати, що його потрібно застосовувати разом з іншими лінгводидактичними принципами, зокрема загальнометодичними (науковості, системності й послідовності, зв'язку теорії і практики, доступності, перспективності) та специфічними. Тобто наразі постає необхідність вивчати мову в проєкції на розвиток усного і писемного мовлення; у зв'язку з іншими шкільними розділами, передбаченими

програмою; разом із виразним читанням; на основі функціонально-стилістичних особливостей [47, с. 27].

Згідно з викладеним, принцип текстоцентризму уможлиблює вирішення найголовніших завдань у навчанні комплексно, зокрема:

- сформувати вміння зв'язно, лаконічно і доречно висловити свої думки;
- подати влучні аргументи на підтвердження сказаного;
- розвивати культуру мовлення;
- сформувати мовленнєву компетенцію.

Послуговування цим принципом під час добору навчального матеріалу забезпечує формування комунікативних умінь і навичок учнів, переглянути які можна в таблиці (Табл. 1.3. складено за джерелом [47, с. 37]).

Табл. 1.3. Комунікативні вміння й навички учнів за принципом текстоцентризму

вміти правильно визначати тему висловлювання та чітко її дотримуватися;

використовувати достовірні факти задля кращого розкриття теми;

конструювати зв'язне повідомлення відповідно до мети та основної думки;

вибирати тип і стиль мовлення залежно від мети і ситуації спілкування;

будувати висловлювання послідовно і логічно, узагальнювати сказане;

використовувати різноманітні мовні засоби відповідно до типу і стилю.

Принцип текстоцентризму, як і всі інші, визначає методи, прийоми, форму і зміст навчання. На сьогодні в методичній літературі є низка класифікацій методів, як-от: 1) за джерелом знань; 2) за дидактичною метою;

3) за способом мислення; 4) за рівнем пізнавальної активності учнів; 5) за способом взаємодії вчителя і учня [6].

Погоджуємося з думкою О. Біляєва, який уважав, що класифікація методів навчання за способом взаємодії вчителя і учня (усний виклад матеріалу, бесіда між учнями і вчителем, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ) є найбільш вдалою під час освітнього процесу [3, с. 52]. Тим паче, саме цей поділ забезпечить ефективне вивчення лексикології на текстовій основі. Тому розглянемо детальніше кожен із методів.

Метод усного викладу матеріалу реалізований у формі пояснень, лекцій чи розповіді. Метою вчителя є висвітлення навчальної теми засобами усного мовлення з використанням дидактичних матеріалів і врахуванням запису учнями найголовніших моментів.

Метод бесіди полягає в правильному доборі загальних і уточнювальних запитань задля актуалізації опорних знань, перевірки засвоєння нових чи узагальнення вивченого [54, с. 42].

Метод спостереження учнів над мовою вимагає від учителя дотримання обов'язкових правил, як-от: організація процесу спостереження, підготовка чітких завдань для спостереження, пояснення учням перебігу подій. В означеному методі найсуттєвіше – систематизація й узагальнення матеріалу, опанованого поданим методом [33, с. 379].

Робота з підручником забезпечує самостійність у навчальному процесі; за допомогою навчальної книги учні мають змогу шукати інформацію, виділяти найголовніше й робити відповідний аналіз.

Метод вправ у навчанні української мови представлений якнайширше, оскільки саме він встановлює зв'язок між теорією і практикою завдяки ілюструванню навчального матеріалу відповідними прикладами. Найважливішою умовою впровадження вправ в освітній процес є компетентнісно орієнтовані завдання, націлені на подальшу самореалізацію учнів у житті [53].

Є низка класифікацій вправ за різними критеріями, вони прописані в Розділі 3. У нашому дослідженні для впровадження принципу текстоцентризму використовуємо аналітичні, конструктивні й творчі вправи, характеристику яких подано в таблиці (Табл. 1.4. складено за джерелом [17]).

Табл. 1.4. Види вправ

Аналітичні вправи формують в учнів вміння розуміти текст, аналізувати його. Діяльність такого виду зорієнтована на аналіз тексту:
а) комунікативний; б) композиційно-змістовий; в) мовленнєвий і мовний;
г) контекстний; д) соціокультурний.

Конструктивні вправи передбачають роботу з різними типами текстів на перебудову, розширення, редагування. Такі вправи активізують діяльність учнів, формують уміння будувати інформативно повні, розгорнуті висловлювання відповідно до потреб НУШ.

Творчі вправи можуть містити завдання на домисел кінцівки чи початку тексту, уведення додаткової інформації, висловлення оцінних суджень, побудову тексту за пропонованою ситуацією.

У наступній таблиці (Табл. 1.5.) прописано основні форми роботи з текстом за М. Пентилюк [46, с. 102], їх визнано доречними, ефективними та актуальними. Системне впровадження названих форм демонструє переваги такої роботи й відповідає завданням шкільної мовної освіти – навчити учнів ефективного спілкування.

Таблиця 1.5. Основні форми роботи з текстом

навчальне читання текстів із побудовою запитань до них, виразне читання текстів різних жанрів;
проникнення в авторський задум тексту через аналіз ключових слів, що розкривають головну ідею;
вправи з техніки мовлення, виразного читання художніх текстів, декламування власних промов залежно від ситуації мовлення;
добір заголовка до тексту, критичне осмислення, обговорення; формування лексикографічної культури через роботу зі словниками різних типів;
коротке усне повідомлення про прочитаний у підручнику (газеті, журналі, методичному посібнику) матеріал із його оцінкою;
повідомлення з власного життєвого досвіду відповідно до різних ситуацій (побутового, громадського) життя).

Отже, для ефективного впровадження принципу текстоцентризму потрібно спиратися на лінгводидактичні засади. Відповідно, необхідно враховувати підходи, прописані в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (особистісно орієнтований, компетентнісний та діяльнісний), і принципи, які у свою чергу допомагають підібрати необхідні методи, прийоми та форми роботи.

Висновки до першого розділу

Навчальний принцип на основі тексту в методиці навчання мови виник у другій половині ХХ століття. Принцип текстоцентризму належить до загальнометодичних, він формує духовно багату і всебічно розвинену

особистість. Значний внесок у його вивчення зробили українські вчені З. Бакум, Н. Голуб, С. Караман, М. Пентилюк та ін.

Засобом упровадження принципу текстоцентризму на уроках української мови в нашій роботі є пейоративна лексика. Пейоративи – це лексичні одиниці, які виражають негативне ставлення до об'єкта. До їхньої семантичної структури входить конотативний аспект, тобто негативна емотивна сема.

Виділяють три основні підходи до трактування пейорації. Перший підхід зважає на оцінний аспект, другий – формально знижений, а третій – синтезує ідеї двох перших підходів. В. Жельвіс, А. Фурман розглядали це поняття з соціальної та морально-етичної точки зору; В. Гумбольдт, О. Потебня – із філософської; Е. Ізард, К. Юнг – з емоційної. Здебільшого під час дослідження поняття пейорації звертаються до сигніфікативного та конотативного підходів, перший із яких бере до уваги експресивну функцію, інший – номінативну.

У профільній школі одну з ключових позицій займає саме текстоцентричний принцип. Його ефективність і результативність залежить від вдало підібраних підходів, принципів, згідно з якими відбувається подальший вибір методів, прийомів та засобів навчання.

Найбільш вдалою вважаємо класифікацію методів навчання, запропоновану О. Біляєвим. Учений вирізняє усний виклад матеріалу, бесіду між учнями і вчителем, спостереження учнів над мовою, роботу з підручником і метод вправ. У нашій роботі спираємося на метод вправ – вагомий складник у забезпеченні цілісності освітнього процесу.

РОЗДІЛ 2

ПЕЙОРАТИВНА ЛЕКСИКА – ЗАСІБ СТВОРЕННЯ МОВНИХ ПОРТРЕТІВ ПЕРСОНАЖІВ

2.1. Роль стилістичних фігур і тропів із пейоративним компонентом у збірці «Вовча ферма» В. Яворівського

У творчому доробку В. Яворівського є низка робіт, однак збірка «Вовча ферма» (2000 р.) є однією з найвідоміших. Знаний письменник у новелах, оповіданнях, повісті та романі, уміщених у книзі, сміливо й викривально показує життя в час глибокої кризи, моральної деградації та розгубленості людей. У персонажах цієї прозової спадщини В. Яворівського можна впізнати своїх знайомих, близьких або й сучасних політиків чи бізнесменів. Автор змальовує правдиві картини життя, яким би гірким воно не здавалося. Ця книга має неабияку цінність для учнів профільної школи, адже завдяки такому змістовому її наповненню вони зможуть простежити і стилістичні особливості мовлення персонажів творів письменника, і зануритися в реалії тих часів, почерпнути деякі відомості про історичні події та економічний розвиток того періоду. Це значно розширить кругозір старшокласників, підвищить інтерес до читання важливої літератури, формуватиме систему цінностей, сприятиме особистісному зростанню.

Творчість Володимира Яворівського нерозривно пов'язана з уживанням емоційно забарвленої лексики, пейоративної зокрема. Саме цей пласт лексики створює реалістичну картину тогочасного суспільства (буремних дев'яностих) завдяки своїй емоційно-експресивній функції. На використання пейоративної лексики автора спонукало кілька чинників, як-от: потреба більш точної та правдивої характеристики під час опису персонажів; підсилення емоційного забарвлення висловлювань у діалогах персонажів; негативної характеристики персонажів.

Власне, такий мовний вибух із соціально маркованим матеріалом,

особливо на початку 90-х рр., став протестом проти монологічності, активізував здатність до комічної оцінки й переживання дійсності задля подолання фальшивої свідомості з усіма її табу. Використання маркованої лексики вносить у мову певний гумор і цинізм, глузування, є формою протесту проти соціальних та мовних авторитетів. Така мовна діяльність звільняє від тогочасних умовностей, імітує при цьому насмішку, епатаж чи іронію, що у свою чергу мовцю дозволяє показати ту похмуру дійсність у незвичному спектрі.

Соціальні зрушення спонукали певний прошарок суспільства послуговуватися окремійшньою мовою, це пояснюємо і зухвалістю мовців (у нашому випадку – літературних персонажів), і прагненням протиставити себе офіційному світові [62, с. 114]. Щоправда, на використання такої лексики спорадично натрапляємо в українській літературі вже з кінця ХІХ ст.

Як засвідчує дібраний фактичний матеріал, В. Яворівський уміло послуговується епітетом, гіперболою, літотою та порівнянням із пейоративним значенням, які допомагають читачеві поринути в той непростий час завдяки вдалим мовним портретам персонажів. Зупинимось на характеристиці названих художніх тропів і стилістичних фігур, адже учень профільної школи на уроках філологічного спрямування має засвідчувати високий рівень володіння цими засобами стилістики.

2.1.1. Епітет. Традиційна стилістика описує низку художніх прийомів, серед них епітет здавна посідає почесне місце. Л. Булаховський, В. Кухаренко, Т. Онопрієнко, О. Потебня та багато інших учених обстоюють думку про те, що епітет є одним із головних засобів, який підсилює емоційність мови [8, с. 274].

Епітет виконує експресивну функцію, містить емоційний відтінок. Експресивна функція епітета має за мету художньо чи образно вплинути на читача, на його свідомість; змусити відновити його спогади та багатий асоціативний ряд. Важливу роль у цьому виконують словотвірні особливості

пейоративів.

Пейоративний епітет набуває в тексті нового смислового відтінку й надає слову більш емоційного лексичного наповнення. Використання таких епітетів мотивує читача на глибокий емоційний відгук. Безперечно, ми спостерігаємо активне вживання пейоративних епітетів у збірці В. Яворівського, адже саме вони допомагають авторові створити напруженіший та емоційніший сюжет, показати людину в зміненому стані, розруху в суспільстві.

Зазначимо, що пейоративні епітети не тільки акцентують на головних ознаках і характеристиках того чи того об'єкта, але й насичують та збагачують його емоційно. Вони розширюють узуальні рамки лексеми, умотивовуючи різноманітні асоціативні зв'язки в пам'яті читача. Також ці тропи формують особливий ореол виразу.

Саме пейоративні епітети допомагають авторові більш конкретно та точно позначити негативні риси своїх героїв, а учням – побачити зразок використання слів, які аж ніяк не допоможуть урегулювати суперечку. Простежимо на прикладах використання епітетів із пейоративною семою, які створюють особливу емоційно-образну характеристику героїв: *Хай спить, стерво собаче. Ні, вовче стерво! Жити можна, навіть з таким стервом* (3, с. 44); *Приїде під ранок це смердюче мурло. Викине він мене з Русланчиком на вулицю* (3, с.129); *Скотиняка ти безрога!* (3, с. 240). Під час навчального процесу учням слід навести приклади заміни пейоративних епітетів нормативними характеристиками, як-от: «злий», «бридкий», «неохайний», «бездієвий». Це допоможе більш вдало або врегулювати конфлікт, або дійти компромісу. Метою вчителя в поданій ситуації є показ використання недоречних слів, які згубно впливають на оточення.

За допомогою пейоративного епітета можна якнайповніше розкрити натуру героя, наприклад, показати обурення одного персонажа поведінкою іншого, вербалізувати внутрішні почуття людини: гнів, нехтування, презирство чи несхвалення. Наприклад: *Скотина смердюча! Скільки разів*

давала йому по зарослій чорною щетиною пиці, а воно все одно лізе (3, с. 93); *І пішли ви, смердючі Сікачі, жорстокі, нахраписті Бомбовози, вся ваша скажена тічка – під сто чортів* (3, с. 44); *Це – кінець. Кінець всьому, що ми чесно будували для них, сцикунів шмаркатих. Валиться все на світі* (3, с. 183). Бачимо, що в зазначеному ілюстративному матеріалі пейоративні лексеми вжиті в ролі звертань. Під час освітнього процесу учням варто надати зразки заміни негативних конструкцій нормативними. Адже якщо людина прагне врегулювати певну ситуацію, вона має використовувати прийнятні в суспільстві форми звертань, аби показати таким чином свою впевненість і повагу.

Пейоративні епітети автор використовує у творах не тільки для змалювання негативних рис персонажів, їхньої нікчемності та зажерливості, але й для опису тогочасної політики, системи влади, показу людини як соціальної істоти. Зважаючи на те, що в збірці описано події в час глибокої кризи суспільства, ми не можемо оминати цей аспект: *Опустися на Землю, Ванюша. На землю, де править СВ – срана власть, рухівці, бендери, шмаркачі* (3, с. 185); *Проголосували за вихід з союзу – шукайте всього самі, голосувальники всрані* (3, с. 225); *Тепер я там господар! Допекли, чортові комуняки!* (3, с. 221); *Така ідіотська система була, Романе* (3, с. 84). Зазначимо, що атрибутивний компонент таких пейоративних епітетів може бути як у препозиції, так і постпозиції, що залежить від комунікативної настанови автора.

Таким чином, за допомогою епітетних конструкцій із пейоративним значенням, що мають оцінну семантику, автор може через мовлення своїх персонажів дати оцінку описуваним подіям чи іншим героям. Епітети здатні не тільки характеризувати предмет у пейоративному емоційно-оцінному плані, а й виконувати дескриптивну та характерологічну функції.

2.1.2. Гіпербола та літота. В. Яворівський послуговується гіперболою та літотою задля посилення смислового й емоційного навантаження. Можливості названих стилістичних фігур успішно досліджували І. Голуб, К. Жуковська, К. Лотоцька та інші вчені. Нам видається переконливою думка, що майстри слова використовують ці засоби, аби збільшити експресивне забарвлення в пейоративних одиницях, підкреслити важливість певних подій, моментів, а також задля впливу на емоційний фон читача. Гіпербола та літота виступають потужним засобом стилістики віддаленої периферії пейоративів. Поєднуючись з іншими стилістичними фігурами, пейоративна гіпербола, наприклад, надає їм відповідного пейоративного відтінку. Крім того, стилістичні фігури підсилюють граматичні, фонетичні та словотвірні засоби текстотворення.

Зважаючи на той факт, що в основі пейоративної гіперболи лежить заміна буквального трактування різким перебільшенням, автор може не тільки повніше представити важливі номінації персонажів чи ситуацій, а й показати їх із певною емоційністю.

В усному мовленні об'єктом номінації на засадах гіперболізації чи не найчастіше постають риси зовнішності людини. Тому найбільш широке застосування прийому гіперболізації спостерігаємо в лексемах на позначення частин обличчя, які з різким перебільшенням описує автор: *Йому здалося, що вожак з підпалими боками вже заскочив на заднє сидіння і ось-ось вріжеться зубиськами в його горлянку* (3, с. 46); *А повен **ротяка** новісіньких зубів!* (3, с. 225). Однак найбільший синонімічний ряд групує навколо себе лексема-домінанта **голова**: *Варвара хотіла врізати Сікачеві **по мордяці**, навіть ледь підняла руку, але опустила її на його тепле коліно, яке враз підсунулося до її стегна й закрило від вітру* (3, с. 98); *Тричі з'їздив десантника **по пиці**, а тоді по-братському обняв і прийняв у свою команду* (3, с. 161); *Дам я йому **по мармизі*** (3, с. 129); *І я – рубанула йому ляпаса в рожевощоку **пику*** (3, с. 26). Зазначимо, що задля гіперболізації того чи того об'єкта автор використовує характерні суфікси, які приєднуються до основ

вихідних одиниць із соматичним значенням: *по мордяці* – морда; *зубиськами* – зуб; *ротяка* – рот. У профільній школі учні детально вивчають суфікси з різними значеннями, зокрема згрубілості, тому вчителю варто наголосити на потребі уникнення таких слів у повсякденному спілкуванні.

У своїй мовотворчості автор також використовує й пейоративні літоти – такі художні вислови, які, на противагу гіперболі, применшують значення описуваного. Літота не тільки надає емоційне забарвлення загалом, а й посилює образну характеристику персонажа, створюючи при цьому іронічне тло: *Скажи, що згоден, що я говорив правду – і я відпущу тебе, цуценя. Скажи – і я стану тобі братом* (3, с. 61); *Він згадав, що снідав у фермера Юрка Красношапки, смикнули по три чарки домашньої терпкої калганівочки – то подалі від гріха, краще вступити дорогу якомусь дурбеликові* (3, с. 149); *Ні, на таке сьогоднішні вітрогони не здатні, розуму не вистачить! Де йому взятись, розуму?* (3, с. 181). В останній ілюстрації наведено приклад творення лексеми шляхом складання основ: **вітрогони** – ганятися за вітром. Ця одиниця вжита в переносному значенні для номінації групи людей, не здатних нічого змінити в суспільстві, яке, однак, потребує кардинальних змін.

Літоти з пейоративним значенням виконують роль зменшувальних епітетів із додатковим відтінком приниження. Наприклад: *Відступати нікуди, післязавтра – фестиваль у М'ятній ямі, з Ядвігою, з Ядзєю, хай і колючою, але – квіткою серед стоптаних галош, яких завезуть у Яму* (3, с. 157); *Ці молоді сцикуни повністю знищать село. Може, й комуністи правили не дуже рішуче, занадто відпускали віжки, але ж їх боялися, а ці нові – молочний кисіль. Сцикуни за вітром* (3, с. 148). Виділені лексеми вжито додатково в переносному значенні, що створює ще більший ефект образи. У повсякденному спілкуванні школярів можна дуже часто почути оцінні висловлювання такого типу, використовувані з метою принизити свого співбесідника.

Зауважимо, що гіперболи та літоти як стилістичні фігури з

пейоративним значенням увиразнюють емоційне ставлення мовця до зображуваних людей чи загалом того, що його оточує. У художньому тексті ці стилістичні фігури привертають увагу читача до незвичних характеристик персонажів. Завдяки операціям збільшення чи зменшення пейоративного навантаження забезпечено ілюктивний ефект використання пейоративів. Важливим чинником формування гіпербол та літот із пейоративним значенням є продуктивність процесу словотворення за допомогою відповідних суфіксів, наприклад, згрублості чи демінутивності відповідно, використання одиниць у переносному значенні.

2.1.3. Порівняння. Стилістичним прийомом порівняння цікавилися здавна. Ще О. Потебня, характеризуючи значення цього тропа в стилістичній системі, отожднював процес порівняння з процесом пізнання [39, с. 82].

Чітко окреслила суть порівнянь Л. Мацько, зазначивши, що їхньою основою є процес виокремлення найсуттєвішої ознаки окресленого об'єкта через пошук іншого, для якого ця характеристика більш притамана і стосовно якого більш виразно виявляється [39, с. 83].

В. Яворівський охоче послуговується порівняннями з пейоративним значенням задля надання мові образності та яскравості. Письменник переконаний, що проведення аналогій між предметами та явищами допомагає читачу краще зрозуміти емоційний стан того, хто описує. Головною характеристикою порівнянь є те, що у своїй структурі вони містять оцінний компонент.

Використовуючи пейоративні порівняння, автор передає читачу багатоплановість своєї мови, викликає в нього значний інтерес та допомагає глибше проникнути в сенс висловлювання з образними асоціаціями. Яскраві та виразні порівняння з пейоративним значенням надають мовленню персонажів певної поетичності. Автор засобами порівняння може лаконічно створити портрет персонажа, акцентуючи на характерних прикметах: *Засмальцьований олійник наливав у десятилітровий бутлик олію для*

худенької, **як таранька**, бабусі, яка обтирала білою ганчіркою, добутою з-за пазухи, жирні від олії руки (3, с. 221); *А якщо Геник Безкорвайний?.. Той зграсує м'яту так, що до післязавтра й не підніметься, як здоровий бугайсько* (3, с. 223). У розмовній мові побутують імпліцитні семи, які передають у свою чергу оцінні характеристики. Зокрема, лексема «бик» в усному мовленні має значення «здоровий хлопець, переважно із села» [62, с. 160]. Як бачимо, письменник містко й лаконічно описує фізичні кондиції персонажів, уводячи в текст порівняння, що містять пейоративи.

Здебільшого порівняння використовують для передачі особливого колориту. Роль пейоративних порівнянь полягає у відмежуванні певної особливості об'єкта, яка найяскравіше виявляється в порівнюваних предметах: *Скільки щодня заходять вчителів і учнів, а ні під ким не скриплять, подумав Руснак, навіть під череватим хіміком Кірюшею. Як лошиця на випасі* (3, с. 26). За допомогою такого порівняння з пейоративним відтінком, що, по суті, є парцельованою конструкцією – підрядним порівняльним, в уяві читача постає образ суворої, наполегливої та негнучкої жінки, яка прагне щось змінити.

В. Яворівський використовує пейоративні порівняння також задля виокремлення важливої ознаки того чи того персонажа, яка, у свою чергу, має вагу при описі подій, або для характеристики його поведінки: *Наприклад: Пантрував і бачив, як вона заходила вдруге. Втретє. Шукає, клята мегера, взяла слід, як вівчарка* (3, с. 239); *А ти – задерся з Лінкою, як пацан, усе перегамнягав* (3, с. 275). В останній ілюстрації представлено фамільярний варіант до слова «хлопчик» задля більшого наповнення оцінного висловлювання смислами.

Аби читач зміг глибше поринути в те нікчемне, складне життя «буремних дев'яностих», відчув на собі кризу та розгубленість суспільства, автор оперує порівняннями з пейоративним сенсом: *Ви навіть їм уже не потрібні. Актив розлізся, як пацючня по норах* (3, с. 275); *Одна так і сказала по місцевому телебаченні: ми були, як свині на колгоспній фермі, а товариши*

Сергач відмив нас і зігрів (3, с. 44). У наведених прикладах порівняльні конструкції за своєю структурою є поширеними, що надає змісту більшої конкретизації.

Зазначимо, що використання пейоративних порівнянь є досить вдалим прийомом, адже людина за своєю природою більше звертає увагу на негативні явища, ніж на позитивні. Тому, власне, автор і використовує ці стилістичні засоби для створення образу у свідомості читача, розвиваючи в ньому емоційний досвід.

2.2. Функційне навантаження пейоративних лексем у створенні мовних портретів персонажів «Вовчої ферми» В. Яворівського

Залежно від семантичної структури ми об'єднали досліджувані пейоративні одиниці в певні групи. Аналізуємо за оцінним компонентом; за суб'єктивністю / об'єктивністю; за ознакою соціальної небезпеки, контрольованості та універсальності; за функціональним аспектом і за позначенням людських рис у назвах осіб.

Як зазначалося вище, пейоративні одиниці за оцінним компонентом ми класифікуємо на загальнооцінні, частковооцінні та ідентифікуючі. Загальнооцінні пейоративи описують об'єкт опосередковано, оскільки причини такого опису не вказано. Загальну характеристику персонажа автор подає для відповідного загального опису того чи того об'єкта, однак читачеві не зрозуміла причина саме такої оцінної номінації: *Все! Скільки можна?! Скільки можна перти на собі це скажене курвисько, цю психопатку з хронічним діагнозом?* (3, с. 63); *Не зустрінеться і не простить, старий стоптаний кирзач, він не з тих, щоб так легко пробачали* (3, с. 249); *Слухай, курво бендерівська! Як ще раз подзвониш – я твої балухи повидрякую!* (3, с. 233); *Після такого перестрашу, цей смердючий вепр із жовтими іклами й чорною щетиною здався їй навіть рідним* (3, с. 98).

Частковооцінні пейоративи, на відміну від першого типу, указують на

причину негативної характеристики. *Я ж по-доброму, а вона, дурена, пику мені подряпала* (3, с. 148); – *Викинь свого спінінга, дипло-мат-мат-мат! І – роздягайся! Та швидше, дурню!* (3, с. 60); *Нащо воно старому Васюрі? Давно вже відгуляв своє, струпешілий устілок* (3, с. 198); *Вар стежив за кожним рухом Вампіра, боячись, що цей кретин, який сп'яну розвалив молотком черепа тестеві, може щомиті сказитися, і від нього не втечеш* (3, с. 103).

Зрештою, до ідентифікуючих пейоративів відносимо нейтральні ідентифікуючі пейоративи; ті, у значеннях яких уже не криється негативна оцінка. Наприклад, використання лексеми «баба» (зневажливо «жінка»): *На дорогу з бабів вичавимо за містове* (3, с. 11). Наведемо кілька прикладів із синонімічного ряду зазначеної лексеми. Ці члени ряду у своїй структурі містять оцінно-експресивну характеристику, головну роль в утворенні якої відведено словотворчим процесам, зокрема суфіксальному способі творення: *Знову старчиха: «Бог тобі віддячить...на хлібець* (3, с. 68); *Одна бабуленція так і сказала по місцевому телебаченні* (3, с. 45). Лексема «бабуленція» має найбільш зневажливий підтекст, засобом творення чого слугують іншомовні суфікси, останній із яких узагалі не може бути використаний для продукування назв істот. Крім того, орфографічний запис оцінної одиниці імітує узуальну вимову, прийняту в певній соціальній групі, що не відповідає орфоепічним нормам української мови. Оскільки такі лексеми часто використовують у своєму повсякденному мовленні школярі старшої школи, то слід наголосити на нормативних відповідниках: «бабуся», «старенька», «жінка», «поважна пані».

Пейоративи ми розподілили на об'єктивні та суб'єктивні. Прикладом першого різновиду є наведені контексти: *Треба було дочекатися електрички і їхати до Теклівки, безвольна дурено* (3, с. 111); *А я, дурена, повірила* (3, с. 116); *А я, дурена теклівська, образилася, не відчинила йому двері* (3, с. 131). Головна героїня Варвара, об'єктивно оцінюючи себе, говорить про власну негативну якість – дурість, причому не втомлюється це повторювати.

На протривагу об'єктивним пейоративам виступають, відповідно, суб'єктивні. Це такі лексичні одиниці, які виокремлюють людей з іншого соціального кола за расовими або національними ярликами, тиражованими в суспільстві: *То звідки ж ти такий затятий націоналюга?* (3, с. 55); *Слухай, курво бендерівська! Як ще раз подзвониш – я твої балухи повидряпую!* (3, с. 233); *І мстити, мстити! – цим покидькам, цим здичавілим собакам, садистам! Бандитам! Варварам!* (3, с. 140). Суспільство, а зокрема школярі, надають перевагу більше суб'єктивним пейоративам, аніж об'єктивним, причиною чого є ті ж ярлики, нав'язані людьми. У соціумі міцно закріпилася думка, що несхожість одного індивіда на іншого – це привід висміювання і публічного приниження. На жаль, у закладах середньої освіти таке практикується серед учнів. Тому задача педагога – протидіяти цьому всіма можливими шляхами, зокрема під час уроків української мови.

Послуговуючись класифікацією В. Карасика, диференціюємо пейоративні лексеми за ознакою соціальної небезпеки; за ознакою контрольованості; за ознакою універсальності. Наприклад, у повісті «Варвара серед варварів» ужито чимало пейоративів на позначення негативних якостей людини, які можуть завдати шкоду суспільству, або таких, які є небезпечними й для самого об'єкта: *Хай тільки допоможе. Зігріє свою Соту. Захистить мене покинуту й нещасну серед цих подонків, хробаків, варварів, бездушних тварюк* (3, с. 56); *Скотина смердюча! Скільки разів давала йому в зарослій чорною щетиною пиці, а воно всеодно лізе* (3, с. 93); *Подонки! Шакали! Не дозволили взятии білу французьку дублянку!* (3, с. 93). Головна героїня твору намагається втекти від того нікчемного оточення, у якому вона перебуває; з опису ми розуміємо, що воно є небезпечне й бридке не тільки для неї, а й для всіх інших.

Загрозу для життя персонажа можуть мати його власні якості, наприклад дурість, адже саме вона призводить до необачних рішень чи дій: *Мої, навіть мої, гроші не повертає, а я повірила, дурена, що візьме мене на утримання, поки все це вляжеться* (3, с. 126); *Дарма я поспішав з Олькою,*

дурило (3, с. 18). Зазначимо, що наведені пейоративні одиниці утворюють синонімічний ряд до лексеми «дурак».

Наступний критерій, за яким класифікуємо одиниці з негативним відтінком, – це аспект контрольованості. Відповідно до нього, на протигагу якостям, що залежать від волі людини, виступають ті якості, за які вона несе чи не несе відповідальність. Наприклад, візьмемо до уваги семантичне поле лексеми «спиртне» із субполем «пиятика», які виділяються у сфері гедоністичних чинників буття: *Іван – нормальний російський мужик, бухарик і балакун, хоч втік з етапу, коли його вдруге везли до тюрюги* (3, с. 95); *Знову з п'яничкою і гультяйкою Славцею, яка буде кидатися на шию Давидові?* (3, с. 189).

За один із критеріїв класифікації пейоративів узято ознаку універсальності, згідно з якою розрізнено якості чи ознаки людини, притаманні всьому суспільству, та ознаки, які описують її рід діяльності чи походження. Наприклад, ознака людини «багато говорити» є універсальною для багатьох людей, не залежить від якихось зовнішніх параметрів. Наведемо синонімічний ряд одиниць із пейоративним значенням до нейтрального «говорити»: *А, бува, насталакне про те дурне його залицяння* (3, с. 13); *А ти б не насталакало. Якби я колись не врятував життя твоїй бабі Гандзі і твоїй мамі Сталіні – ти б не цвірінчав оце тут, – пальнув Васюра* (3, с. 186). Ілюстрації містять дієслова мовлення, а процесам мовлення відведено значне місце в соціумі, адже в першу чергу через говоріння забезпечується комунікація. Крім того, стилістично маркованими одиницями в усному мовленні послуговуються більше мовців, зокрема учнів шкільного віку, ніж одиницями із стилістично нейтральними значеннями. Уважаємо за необхідне наголосити на тому, що лексема «говорити» має щонайменше сто синонімів із позитивним відтінком, тому учням варто розширювати свій словниковий запас, аби могли використовувати різні за відтінком значень нормативні лексеми в повсякденному спілкуванні.

Наведемо приклад ознаки, яка, безперечно, залежить від зовнішніх

чинників: *Ні! Ні! І ще раз – ні! Гадюка, вигріта на моїх грудях! Байстрючка, нагуляна Гандзею* (3, с. 184). У наведеному контексті можемо простежити, як саме один персонаж роману «Криза» характеризує інший, спираючись на реальні факти життєвої долі.

Звернемо увагу на функційний аспект пейоративної лексики, який дає змогу авторові краще створити той чи той образ, найбільш точно розкрити характеристику персонажа, його оточення. Емотивна функція проявляється через висловлення негативних суджень про об'єкт, однак при цьому не здійснює вплив на нього. Серед негативних емоцій концентруємо свою увагу на гніві, презирстві, нехтуванні та іронії. Зокрема, наведемо приклад прояву гніву до оточення, обурення вчинками інших персонажів. Такі емоції опрідметнено за допомогою пейоративних назв: **Кретин! Яничар! Ми зараз удвох потонемо! Роздягайся й пливи до берега! Відпусти руку!** (3, с. 60); **Скупердяї! Скупарі! Павуки! Ситі подонки! Смердючі імпотенти, що імітують суперменів, сексуальних монстрів, фінансову еліту, вершки суспільства, щасливчики** (3, с. 126); **А тато, старий придурок, женився. Добре, що після того, коли я вже вступив до університету і приїздив улітку ненадовго, щоб від'їстися та погуляти** (3, с. 56). Саме гнів є рушійною силою використання школярами лексем із пейоративним значенням. Однак відповідна лексика не допоможе ні мовцю, ні опоненту усунути причини негативних емоцій, попередити чи розв'язати конфлікти. Відповідно, слід замінити подані конструкції нормативними одиницями, на зразок: «нерозумні люди», «жадібні люди», «егоїстичні люди», «стара людина». У такому випадку слово не образить співрозмовника, а вплине на переосмислення його вчинків.

Звернемо увагу на такий оцінний прийом, як нехтування. Наприклад, у новелі «День переможених» бачимо, як старший брат нехтує молодшим, зневажаючи його: **А ти не варнякай! Без тебе знаю! Готуй підсаку** (3, с. 52); **Я ж казав тобі, дурню, підсоби підсакою, а ти целофан ловиш... Такий підсвинок через тебе зірвався** (3, с. 53); **Ти подивися, як везе цьому**

шмаркачеві, подумав Альоша (3, с. 56). Окреслені лексеми з негативним відтінком є найбільш уживаними серед учнів старшої ланки, тому вчителі мають більше звертати увагу на стосунки між школярами, запобігаючи використанню таких конструкцій у щоденних розмовах.

Володимир Яворівський послуговується лексемами з пейоративним значенням також на позначення певних людських рис у назвах осіб. Ці риси об'єднано в три групи: 1) формальні, 2) семантичні, 3) асоціативні. Крім того, формальні пейоративи диференційовано на такі підгрупи:

1. Назви за віковими чи родинними ознаками. Наприклад: *Із теклівських балачок він вже й сам уявляв її похмурою баберою, яка тримає всю вокзальну мафію в кулаці, збирає і ділить гроші, виштурхує п'янтилюг із своїх забігайлівок* (3, с. 17); *Братуха натякав, що діло платне* (3, с. 12); *Отоді я його й приштилив: або – до в'язниці, або, браток, – женися* (3, с. 184). Крім семантичних ознак у наведених пейоративних одиницях, звернемо увагу також і на словотвірні. Зокрема, експресивного забарвлення лексемам «бабера», «братуха», «браток» надають відповідні продуктивні суфікси, які увиразнюють мовлення мовця.

2. Назви за професійною зайнятістю, соціальним становищем або приналежністю до певного колективу. Наприклад: *Я Ольці скажу, що ти в зубороба залишився ночувати, що треба зуби примірювати* (3, с. 16); *Здам оптом, а перекупники хай торгують, на шматок хліба заробляють, голодранці* (3, с. 246); *Твій вуркаган одірвав моїй Наталі рукав від новісінького пальта* (3, с. 206); *Він і не чув, як почався дощ, як головиха заглушила трактора і вже промоклою до нитки впала на столочену соломую поруч з ним* (3, с. 172).

3. Назви за певною поведінкою, зовнішніми чи внутрішніми ознаками. Наприклад: *Кросівки, джинси, лосини – все роздарує Бомбовоз, або віддасть якійсь бабі на продаж, стерво зажерлеве!* (3, с. 109); *І Сікач – скотина скаженна!* (3, с. 133).

Найбільш яскраво пейоративні лексеми представлені іменниками з

переносною метафоризацією, які складають третю групу назв осіб. Вони утворені шляхом образної асоціації за допомогою назв тварин чи назв рослин (або їхніх частин). Наприклад: *Навіть обережненько повеселішала: тепер хоч совість буде чистою, а то, **коровисько**, минулого разу не вберегла* (З, с. 89); *Ім'я – знаю, а прізвище забув, **пеньок підгнилий*** (З, с. 18). Зауважимо, що в наведених ілюстраціях за допомогою пейоративів персонажі надають власну оцінку своїм діям, удаючись до образної асоціації.

Проте здебільшого такі одиниці В. Яворівський вкладає в уста персонажів для характеристики їхніх знайомих, а не для власного опису: *Це Варвар! Він ніколи не прибере за собою, **козел*** (З, с. 101); *Хоч і **видра**, хоч і з протягом у голові та з гедзем під спідницею, а все ж – своя, вітчизняний теклівський товар* (З, с. 25); *Гадюка, вигріта на моїх грудях!* (З, с. 184). Ідентичну картину спостерігаємо і в шкільному середовищі, де учні часто оперують лексемами з переносною метафоризацією задля увиразнення власного мовлення. Використання таких конструкцій у мовленні школярів і членів суспільства загалом жодним чином не покращує комунікативну ситуацію, яка склалася. Здебільшого це провокує подальшу гостру суперечку.

У характеристиках персонажів аналізованої збірки оцінно-емоційний аспект витісняє номінативний. Тобто призначення образних описів полягає насамперед не в називанні об'єкта, а у вираженні якісної оцінки, згідно з якою мовець оцінює його.

Аналізований широкий пласт лексики дозволяє нам розташувати пейоративи в градаційній послідовності, зокрема від менш негативної характеристики до більш позитивної. Наприклад: *На цьому самовпевненому **придуркові** і на дрібній, давно забутій історійці, яку могли використати проти мене* (З, с. 91); *Тільки повний **кретин** може заперечувати таку новітню ідеологію, пані Донно Ганно* (З, с. 73); *Мудило з однією звивиною і та до акумулятора не під'єднана* (З, с. 40); *Якби я був **закінченим подонком** – я б не приїхав до тебе за прощенням, працюючи заступником міського*

голови (3, с. 94). Зазначена градація надасть можливість учням простежити, наскільки пейоративні лексеми володіють потенціалом образити і принизити іншу людину, але не наділені спроможністю врегулювати ситуацію.

Отже, пейоративні одиниці можуть не тільки виражати й передавати емоції персонажа, а й викликати певні реакції в читачів. Для вираження негативного значення провідною є взаємодія пейоративних одиниць саме з контекстом, де вони мають різне функціонування. Сфера вживання пейоративів досить широка, ними активно послуговуються учні старшої школи, що в освітньому процесі та суспільному житті загалом становить важливу проблему, яка потребує вирішення.

2.3. Особливості функціонування пейоративної лексики у творах «Московіада» і «Рекреації» Ю. Андруховича

Як ми писали вище, в українській прозі кінця XX – початку XXI ст. можна простежити тенденцію до використання зниженої лексики, у якій помітне місце посідає пейоративна. Саме така особливість засвідчена у творчості відомого українського постмодерніста Юрія Андруховича, який у своїх творах, зокрема «Рекреації» і «Московіада», зображає постколоніальну дійсність.

Ю. Андрухович, як і В. Яворівський, використовуючи у власному прозовому доробку пейоративні лексеми, прагне показати реальну картину тогочасної дійсності. Погоджуємося з влучним зауваженням О. Гнатюк, що в таких нелітературних, але дуже сучасних творах, читач може побачити себе [18, с. 10].

Пейоративи, ужиті у творах «Московіада» та «Рекреації», поділимо на відповідні тематичні групи, а саме:

1. За зовнішніми характеристиками людини: *У залі хтось когось якраз мандячить по мармизі кулаками, а всі інші зацікавлено очікують розв'язки* (1, с. 32); *Бійка вже припинилася, і переможений розповзся по цементовій*

підлозі, а якась безноса мадам, ставши на одне коліно, витирає його залляту **пащеку** шматком газети (1, с. 33); ...Хомський, де Мартофляк, де Гриць, де Немирич – самі незнайомі **мармизи**... (2, с. 3); Господи, які **пики**, добре, що хоч Хома йде поруч, бо так би ї накиннулися, рукасті, неголені, задимлені, усі немов ілюстрації з Ломброзо (2, с. 24); Давай, я зараз скажу йому все, а тоді натовчемо йому **хавальник**, га? (2, с. 32); І не нада тут своїм **рилом** торгувати, місце займати (2, с. 46). Бачимо, що саме за допомогою аналізованої зниженої лексики автор увиразнює мовлення, що у свою чергу допомагає читачеві реально оцінити картину тогочасної дійсності, зокрема сферу міжособистісного спілкування. Це досить вдалий приклад для учнів старшого віку, адже вони зможуть переконатися в тому, що такі розмови не свідчать ні про високий рівень інтелекту людини, ні її культуру мовлення. Крім того, ці лексеми, замість припинення конфлікту, спричиняються до дедалі більшого його розгортання.

2. За приналежністю людини до певної статі: *І хай оберігає Вас Бог від таких заплутаних стосунків з бабнотою, як у мене, вибачте, будь ласка* (1, с. 53). Письменник акцентує увагу на зневажливому ставленні до всіх осіб жіночої статі, доказом чого є використання збірного іменника.

Як учнівський осередок, так і суспільство загалом має розуміти, що використовувати збірні іменники потрібно відповідно до норм. Якщо вживають пейоративну лексему зі значенням збірності, то це є показником зневаги не до конкретної особи, а до певної категорії людей, зокрема жінок. І вчитель має зацентувати на цьому увагу під час вивчення лексичних тем.

3. За соціальним статусом, звичками, способом життя: *Як не допустив би чуми, сифілісу, ядерної бомби, – погоджується сизоносий випивоха, який виринув на хвильку біля вашого столика і поплентався кудись далі* (1, с. 38); *Тепер будь-який тутешній шовінюга має всі підстави казати* (1, с. 42); *Нарешті двері розчинилися – і знайомий тобі цивіляк розплився у посмішці, забачивши в кабіні тебе* (1, с. 124); ...*Мартофляк Ростислав, схильний до повноти й алкоголю, пияк, волоцюга, люблячий батько...* (2, с. 5). Можна

простежити тенденцію, що Ю. Андрухович, аби вказати на місце людини в суспільстві, використовує пейоративні лексеми виключно із продуктивними суфіксами згрубілості, як-от: **-ох-**, **-юг-**, **-як-**. Це допомагає читачеві зрозуміти ставлення адресата до адресанта, а також переконати читача в існуванні саме таких осіб у соціумі 90-х років. Крім того, зазначені морфеми є активним засобом творення повсякденних згубілих слів серед учнів старшої школи, що свідчить виключно про низький рівень розвитку культури мовлення.

4. Пейоративи за віковими ознаками людини: *Тобі залишається тільки підкорятися, бо ти тут уперше і взагалі наймолодший, ти поміж ними шмаркач, синуля, бахур, пацан, і вони дбайливо оберігають тебе від можливих небезпек, які тут зачасті (1, с. 30); Скінчилося тим, що я не витримав і пішов з десятикласницею, ми на той час саме дочитали «Магабгарату», яку вона, неповнолітня **дурена**, щиро сприймала за мою оригінальну поему. Перейти до «Одіссеї» мені не вдалося... (1, с. 49); А той незугарний, подібний до страхопуда, кістлявий **старушок**, котрий, вимахуючи руками, читає решті товариства лектуру про акваріумних рибок, – професор природничих наук тутешньої гімназії Маврикій Пулярка (2, с. 75).* Звернемо увагу на останній поданий приклад. За допомогою суфікса **-ок-**, який зазвичай творить слова з відтінком зменшеності, автор указує на зневажливе ставлення до людини старшого віку. Щодо учнівського мовлення, то підлітки часто послуговуються саме такими лексемами, характеризуючи людей похилого віку.

5. Пейоративи, які ототожнюють людину з твариною чи міфологізованою істотою: *Без музики ти дешевий сучий син, егоїстична **потвора**, обмежене самозакохане **бидло** (1, с. 62); Він шаг, чим можна мене шантажувати, клятий **котяра**... (2, с. 6).* Засвідчені пейоративні лексеми письменник подає разом із відповідними епітетами, як-от: «егоїстична», «обмежене», «самозакохане», «клятий» тощо. Такий прийом допомагає конкретизувати зміст висловлювання та здійснити характеристику

персонажів.

В аналізованих творах Юрія Андруховича більшість використаних ним лексем є загальнооцінними, тобто такими, які не вказують на причину негативного висловлення з боку мовця. Наведемо декілька з них: *Шиплять пательні, брязкають відра, ключі, гунають двері, бо, зрештою, сьогодні субота, і лекцій нема, і жодне **падло** не змусить мене робити щось таке, чого я не схочу* (1, с. 2); *Це ізоляція, **кретине**, – каже вона так тихо-тихо і починає тебе цілувати* (1, с. 58); *Веселих свят, старий **мудаче**, – сказав Немирич, коли величний «імперіал» уже від'їхав від них, і по цих словах розглянувся довкола* (2, с. 16).

Письменник вдається до активного використання частковооцінних пейоративних лексем. Знаходимо низку вмотивованих назв із негативною емотивною семою: *...і тепер я вам обіцяю: ми знайдемо й покараємо ту **паскуду**, котра це писала!* (1, с. 76); *Що, просрала затриманого, **виродки**?! (1, с. 140); Не чіпай гівно, Грицю, – сказав він. – Вони синки, служби не бачили, **паскуди, салабони, парашники**!..*(2, с. 97). Варто зазначити, що ключову роль у диференціації пейоративів на зазначені дві групи посідає контекст, адже виключно за допомогою нього можна здійснити розподіл.

Досліджено, що у творах Ю. Андруховича переважає використання суб'єктивних пейоративів над об'єктивними. Відповідно до цього яскравими прикладами першого різновиду є такі лексеми з негативним значенням, як-от: *Дякую, кажу, друже мій у незримих погонах, що ви перехопили цю **мерзоту*** (1, с. 77); *Не вагаючись, обираєш другий, п'яне **одоробло*** (1, с. 96); *А коло неї – постійний її кавалер Бальдур де Гогенгоге, барон, стопроцентовий **ідіот**, але блискучий мисливець і завдяки тому улюбленець архікнязя Фердинанда* (2, с. 75); *Гриць хотів було відповісти йому тим же, щоб знав, **шмаркач**, як руками махати, але Немирич з усієї сили обійняв його і притис до себе* (2, с. 97). Причиною такої переваги є те, що автор прагне більше показати розвиток лексики та «мовний вибух» тих років, а це у свою чергу можливе здебільшого в оцінці мовця (персонаж 1) свого

співрозмовника (персонаж 2). Адже саме через діалогічне та полілогічне мовлення читач отримує можливість простежити тенденцію такого спілкування.

Об'єктивні пейоративні лексеми вживаються спорадично, зокрема, у романі «Рекреації» засвідчено всього один приклад: *А я, дурена стара, повірила твоїм очам – адже так дивляться на жінок* (2, с. 8). Бачимо, що особа, об'єктивно оцінивши себе, використовує зневажливу самохарактеристику.

Таким чином, у творах «Московіада» й «Рекреації» яскраво представлена пейоративна лексика, яку автор використовує досить влучно. Він зміг передати тогочасну дійсність з її гострими проблемами, які в першу чергу відбивають мовний колорит 90-х рр. ХХ ст. Завдяки знайомству з особливостями функціонування, специфічним призначенням такої лексики в художніх творах учнівська молодь, провівши паралель із своїм повсякденним спілкуванням, зможе критично проаналізувати своє мовлення щодо відповідності його усталеним у суспільстві нормам, сформулювати свій мовний портрет, обрати шляхи вдосконалення культури мовлення.

Висновки до другого розділу

Мовотворчість збірки В. Яворівського «Вовча ферма» та творів «Московіада» і «Рекреації» Ю. Андруховича характеризується активним використанням лексики з негативним забарвленням, зокрема пейоративної. Дослідження цього шару лексики дає можливість простежити, як за рахунок уживання таких одиниць письменники досягають своєї мети – правдивого показу тогочасної дійсності, моральної деградації соціуму, мовної розрухи в суспільстві.

У роботі проаналізовано стилістичний та функційний аспекти пейоративних лексем. Дослідницьку увагу зосереджено на таких засобах стилістики з пейоративним компонентом, як-от: художні тропи (епітет,

порівняння); стилістичні фігури (гіпербола та літота).

За допомогою епітетних конструкцій із пейоративним значенням, що мають оцінну семантику, письменник може через мовлення своїх персонажів дати оцінку описуваним подіям чи іншим героям. Епітети здатні не тільки характеризувати предмет у пейоративному емоційно-оцінному плані, а й виконувати дескриптивну та характерологічну функції. Гіпербола посилює емоційне навантаження на читача, із різким перебільшенням описує той чи той об'єкт, а літота слугує для применшення значення описуваного, інколи надаючи, крім того, іронічного відтінку.

Пейоративні лексеми проаналізовано за оцінним компонентом; за суб'єктивністю чи об'єктивністю; за ознакою соціальної небезпеки; за контрольованістю; за універсальністю та за позначення людських рис у назвах осіб.

Використання пейоративних номінацій є досить вдалим прийомом В. Яворівського та Ю. Андруховича. Людина за своєю природою більше звертає увагу на негативні явища, ніж на позитивні, тому, власне, автори й використовують цей шар лексики для створення образу у свідомості читача, розвиваючи в ньому емоційний досвід. Учні можуть практично простежити ефективність впливу слова з негативним відтінком на розгортання конфліктної ситуації, критично проаналізувати своє мовлення щодо відповідності його усталеним у суспільстві нормам.

Здійснений аналіз дозволяє дійти висновку, що пейоративні одиниці здатні не тільки виражати й передавати емоції суб'єкта, у нашому випадку – персонажа, а й викликати певні реакції в читачів. Для вираження негативного значення провідною є взаємодія пейоративних одиниць саме з контекстом, де вони мають різне функційне навантаження.

РОЗДІЛ 3

ВИВЧЕННЯ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ЗАСОБУ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ТЕКСТОЦЕНТРИЗМУ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

3.1. Аналіз чинних програм і підручників у контексті досліджуваної проблеми

Мету, завдання, зміст шкільного курсу вивчення мови, її принципів окреслює Концепція мовної освіти України, розроблена на основі Закону України «Про освіту», Конституції України, Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), Концепції державної мовної політики, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [25].

Відповідно до Концепції мовної освіти України особливістю профільного навчання мови в старшій школі є розподіл філологічного і нефілологічного напрямів: перший відповідає за поглиблення мовної компетенції учнів, розширення їхнього наукового бачення, а другий – удосконалення комунікативної компетенції школярів [25].

У Концепції профільного навчання в старшій школі прописано, що відповідне навчання слугує засобом модернізації і вдосконалення сучасної освіти, а найважливішою його умовою реалізації є врахування нахилів, здібностей, інтересів та особливостей освітніх потреб учня. У свою чергу це забезпечує особистісно орієнтоване навчання, професійне самовизначення здобувачів освіти, а також їхню подальшу самореалізацію [57].

Найголовнішим завданням курсу української мови в старшій школі визнано формування в старшокласників умінь обґрунтовано використовувати мовні засоби в різних мовленнєвих ситуаціях; розвиток таких мисленнєвих операцій, як аналіз, синтез, порівняння, диференціація мовних фактів та їхнє оцінювання щодо нормативності та відповідності сфері вживання [49, с. 8].

Зміст навчання української мови побудовано на основі чотирьох змістових ліній – мовної, мовленнєвої, соціокультурної і діяльнісної.

Мовна змістова лінія передбачає системне вивчення української мови з урахуванням міжпредметних зв'язків. Найважливішим чинником в опануванні мови, зокрема лексикології, є увага до опису мовних одиниць та з'ясування їхніх функцій. Тобто ключову роль відведено семантичному і функціональному аспектам. Це дає змогу розкрити стилістичні особливості необхідних лексем. Тож саме ця лінія відповідає за формування ключових компетентностей старшокласників.

Мовленнєва (комунікативна) змістова лінія націлена на розвиток мовленнєвих умінь і навичок школяра, що включає такі аспекти: уміння переконливо та аргументовано доводити свою думку; критично оцінювати самостійно знайдену інформацію з різних джерел; узагальнювати матеріал, робити відповідні висновки; аналізувати мовлення інших людей; редагувати текстовий матеріал; правильно використовувати лексичне багатство української мови.

Соціокультурна змістова лінія полягає в інтеграції, тому засобом її реалізації є спеціальні теми з лінгвокультурології, лінгвокраєзнавства, соціолінгвістики. Вона скерована на розвиток духовної складової учня, що передбачає всі аспекти виховання і культурного розвитку загалом. Означена змістова лінія спрямовує дослідницьку діяльність здобувачів освіти в процесі роботи з лексичною системою мови, тенденції її розвитку.

Діяльнісна (стратегічна) змістова лінія реалізується в процесі роботи над мовною, мовленнєвою та соціокультурною лініями. У першу чергу вона спрямована на вирішення життєвих проблем, за що відповідають необхідні стратегії. Це творчі вправи, самостійно пошукова діяльність, написання творів, складання конспектів, робота в парах тощо. Ця лінія вимагає систематичне вивчення лексикології, що забезпечить ознайомлення з нормами літературної мови та диференціацією лексики [40].

Для аналізу навчально-методичного забезпечення візьмемо чинну програму з української мови для профільного навчання учнів 10–11 класів (філологічний напрям, профіль – українська філологія), побудовану на основі Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти з урахуванням Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (зі змінами, затвердженими наказом МОН від 23.10.2017 № 1407) [40]. Саме цей документ для вчителів має бути орієнтиром в організації освітнього процесу. Кожен викладач повинен знати зміст чинної програми, його структуру та інші особливості, аби мати змогу реалізувати цілісне та ефективне навчання.

У програмі зазначено, що метою профільного навчання української мови є формування свідомої особистості, духовно збагаченої й інтелектуально розвиненої, яка володіє всіма необхідними засобами сучасної української мови, а також її видами, жанрами й різновидами; із-поміж інших вирізняється активною громадянською позицією та готовністю до подальшого особистісного й професійного саморозвитку [40]. Це свідчить про спрямування означеного документа на сучасні й актуальні освітні вимоги, які постають перед усіма учасниками освітнього процесу.

Під час викладацької діяльності вчитель має виконати завдання, передбачені програмою:

- сформувати ціннісне ставлення до української мови;
- сформувати ключові й предметні компетентності учня;
- поглибити знання з мови як знакової системи шляхом пояснення необхідних мовних явищ та процесів, які сприяють її функціонуванню;
- сформувати комунікативні компетентності шляхом удосконалення знань про функціонально-стилістичну систему української мови;
- сформувати вміння аналізувати, порівнювати, описувати мовні явища, зокрема лексичного рівня;
- подати цілісну картину української культури в різні періоди її розвитку;

– сформувати вміння працювати з текстами різних стилів для характеристики мовних норм, пов'язаних із вживанням тих чи тих лексем;

– розвивати мовний смак задля цілісного сприйняття навколишнього світу [40].

У чинній програмі з української мови лексикологія поглиблено вивчається в 10 класі в розділі «Лексикологія української мови», на опанування якого відведено 10 годин. Лексеми з негативним забарвленням розглядають у темі «Лексика української мови за сферою її використання, стилістичною диференціацією», де здобувачі освіти детально знайомляться з розмовною, просторічною, емоційно забарвленою лексикою.

У навчальній програмі прописано очікувані результати за когнітивною (знаннєвою), пракселогічною (діяльнісною), аксіологічною (ціннісною), інтерактивною (поведінковою) компонентами [40]. Відповідно до здійсненого функціонального розподілу змістових ліній під час опанування тем із лексикології десятикласники мають оволодіти такими знаннями:

1) знаннєва складова передбачає, що учень / учениця мають визначати роль і стилістичні можливості лексичних одиниць, доцільно оперувати ними у власному мовленні; пояснювати принципи класифікації лексем за різними критеріями;

2) діяльнісна складова передбачає, що учні мають доречно використовувати слова з різним значенням у мовленні та пояснювати їхні значення; характеризувати стилістичне використання лексики з негативним забарвленням; знаходити відповідні лексеми в тексті та описувати їх; пояснювати причини використання пейоративів;

3) ціннісна складова передбачає, що учні повинні вміти висловлювати своє ставлення до нової інформації, а також усвідомлювати відповідальність за дотримання лексичної норми;

4) поведінкова складова передбачає формування в учнів інтересу до нових слів, бажання до збагачення свого словникового запасу та висловлення пропозицій щодо вдосконалення культури мовлення.

В 11 класі учні поглиблено вивчають риторичку, а узагальнюють і систематизують набуті знання з теми «Лексикологія» в розділі «Підготовка до державної атестації. Узагальнення і систематизація найважливіших відомостей з української мови», на який відведено 30 годин.

Оскільки основним засобом реалізації чинної програми цілком закономірно слугує підручник, то черговим етапом аналізу навчально-методичного забезпечення є саме розгляд підручників з української мови в профільній школі для 10–11 класів. Саме ця навчальна книга визначає обсяг матеріалу до кожної теми, систему вправ, дидактичне наповнення.

Ознайомившись із переліком навчальних підручників, рекомендованих МОН України, переконалися, що досвід упровадження шкільних книг профільного рівня зовсім невеликий.

Для аналізу взято книги 10 класу, оскільки лексикологія поглиблено вивчається саме в цьому курсі:

1. Горошкіна О. М., Караман С. О., Караман О. В., Попова Л. О. Українська мова. Профільний рівень : підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 272 с. [16].

2. Ворон А. А., Солопенко В. А. Українська мова. Профільний рівень : підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 288 с. [9].

Проаналізувавши підручники, з'ясували, що вони повністю відповідають вимогам Державного стандарту та чинній програмі з української мови для учнів 10–11 класів профільного рівня. Зміст і програма підручників сприяють поглибленню знань учнів про мовну систему; формуванню в них мовної і мовленнєвої компетентностей; виробленню навичок роботи з текстами різних стилів і жанрів.

У підручнику «Українська мова 10 клас», підготовленому авторським колективом, очолюваним С. Караманом, кожен із розділів пропонують вивчати в поєднанні зі стилістикою, культурою мовлення, риторикою. Упроваджено наскрізні рубрики, як-от: «Мовне портфоліо», «Буду я

навчатись мови золотої», «Практикум», «Спілкування» та ін., які у свою чергу сприятимуть всебічному розвитку особистості учня. Кожна тема розпочинається з епіграфа, що формує в учня здатність критично мислити. Підручник має багато схем, яскравих ілюстрацій, таблиць, це допомагає здобувачам освіти краще засвоїти нову інформацію завдяки візуалізації навчального матеріалу.

На вивчення розділу «Лексикологія» відводиться 9 тем (§32–40). Лексиці з негативним забарвленням приділено увагу в §38 і почасти в §37, які відповідають темам, зазначеним у чинній програмі з української мови для профільної школи:

1. Загальноживані слова. Лексичне багатство діалектної лексики. Лінгвокультурами. Етнографізми. Топоніміка й ономастика у складі української лексики (§37).

2. Розмовна, просторічна, емоційно забарвлена лексика. Молодіжний сленг. Екзотизми. Пуризми (§38) [16].

Ознайомившись із змістовим наповненням навчального матеріалу цих тем підручника, можемо стверджувати, що в теоретичному блоці подано достатньо інформації про лексику з негативним забарвленням. Вона представлена в кольорових таблицях у рубриці «Буду я навчатись мови золотої». Щодо вправ, то вони є аналітичними, тобто такими, які потребують розуміння тексту і його аналізу, зокрема мовного та мовленнєвого.

Наведемо приклади практичних вправ:

1. Знайдіть у тексті емоційно забарвлену лексику. Які емоції вона передає?

2. Прочитайте текст. Знайдіть емоційно забарвлену лексику. До яких груп належать емоційно забарвлені слова?

3. Прочитайте жарти. За допомогою яких мовних засобів передано експресивність?

4. Визначте, з якою метою (надання урочистості, іронічного чи сатиричного забарвлення) вжиті в реченнях емоційні синоніми-

старослов'янізми. З'ясуйте особливості їх сполучуваності з іншими, стилістично нейтральними словами [16].

Емоційно забарвлена лексика є засобом упровадження принципу текстоцентризму, і саме на текстовій основі створені всі вправи. У свою чергу це забезпечує зв'язок навчального матеріалу зі стилістикою та риторикою. Відповідно, маємо зразки текстів чи то в розмовному, чи то художньому стилях, де є достатньо необхідного ілюстративного матеріалу.

Наприкінці розділу запропоновано рубрику «Перевір себе», яка містить ряд запитань, вони допоможуть здобувачам освіти узагальнити і систематизувати вивчений матеріал про поділ лексики та її особливості, зокрема негативно оцінної. Наприклад: За якою ознакою здійснено поділ лексики на загальноживану й обмеженого вжитку? Яку лексику називають стилістично забарвленою? У яких ситуаціях її використовують найчастіше? [9]. Як нам видається, поданих запитань, як і вправ, замало задля кращого розуміння окреслених лексичних тем.

Підручник «Українська мова 10 клас» А. Ворона також містить яскраві навчальні ілюстрації, опорні схеми і таблиці, що допомагає учням краще запам'ятати новий матеріал. Цікавим є те, що на початку кожного параграфа подано проблемне запитання, яке у свою чергу актуалізує опорні знання учнів і мотивує до подальшого вивчення теми.

У кожному параграфі є такі рубрики:

1) «Зауважте!» (виокремлення найголовніших моментів у темі, які необхідно запам'ятати);

2) «Ваш коментар» (можливість висловлення власної думки учнів щодо нової теми);

3) «Ваш конспект» (відповідь на проблемне запитання);

4) «Як парость виноградної лози, плекайте мову» (матеріал, який допоможе учням уникати помилок у слововживанні);

5) «Культура спілкування» (розвиток комунікативної компетентності на уроках розвитку мовлення) [9].

У кінці кожного розділу представлено контрольні запитання і завдання, розміщені під QR-кодами. Це допомагає оцифрувати навчальний матеріал, а головне – підвищує мотивацію учнів завдяки сучасним мультимедійним засобам.

На опанування розділу «Лексикологія» відведено 7 тем, тобто на дві теми менше, ніж у попередньому аналізованому підручнику. Вивчення лексем із пейоративним значенням передбачене змістовим наповненням таких параграфів:

1. Слово як основна одиниця мови (§26).
2. Стилiстична диференціяція лексики української мови (§32) [9].

Повніше пейоративна лексика представлена в §32. На початку теми маємо епіграф, який відповідає проблемному запитанню, безпосередньо пов'язаному з темою розділу: «Чим особлива стилістично забарвлена лексика?». Зазначений прийом потребує ґрунтовної відповіді учнів, висловлення їхніх думок і міркувань, за допомогою чого вчитель матиме змогу простежити рівень їхнього прогресу й розуміння теми загалом.

Проілюструємо завдання:

1. Прочитайте речення. Скажіть, як стилістично нейтральна лексика, ужита в переносному значенні, може надавати оцінної (позитивної або негативної) характеристики. Спишіть, розставляючи розділові знаки.

2. До слів «ліс», «сад» доберіть і запишіть спільнокореневі. Визначте, яке емоційне забарвлення їм властиве.

Наприклад: *став* (слово нейтральне в емоційному плані), *ставочок* (зменшено-пестливе до *ставок*), *ставище* (збільшено-згрубіле до *став*) [9].

Перша із наведених вправ є аналітичною, адже потребує розуміння й аналізу тексту, а друга – конструктивною, оскільки за умовами завдання учень вже повинен утворити словотвірні пари та словотвірні ланцюжки від запропонованих слів. За Державним стандартом базової середньої освіти [56] такі вправи формують в учня старшої школи наскрізні вміння, як-от: читати з

розумінням, висловлювати власну думку та логічно її доводити, системно і критично мислити.

Крім перерахованих завдань, у §32 подано також і мовну задачу, яку учні мають розв'язати. У ній представлено дві протилежні думки щодо експресивно забарвленої лексики, зокрема вживання жаргонізмів. Зауважимо, що змістове наповнення задачі підпорядковане прагматичній меті: учні можуть поміркувати, чи така лексика є поганою звичкою людей, чи навпаки – свідченням розвитку сучасної мови. Названий вид діяльності допоможе учням висловити свої думки та обґрунтувати їх. Для вчителя це створює можливість провести дискусію або дебати, що значно підвищить мотивацію до вивчення матеріалу.

Перераховані зразки вправ в обох навчальних книгах демонструють значущість вивчення лексики з емоційним забарвленням, яка формує перш за все культуру мовлення учнів. Однак завдань, спрямованих на вивчення лексем з оцінним значенням, зокрема й негативної оцінки, бракує. Уважаємо, що вчителю на уроках із лексикології необхідно самостійно їх збільшувати, адже в таких завданнях зараз постає нагальна потреба. Учні профільної школи повинні усвідомлювати, що слова з пейоративним значенням не допоможуть врегулювати конфлікт. Такі лексеми, навпаки, слугують рушійною силою розгортання суперечки. Використовуючи у своєму повсякденному мовленні пейоративи, людина демонструє низький інтелект і свою зневагу до оточення, що значно псує про неї враження.

Зауважимо, що спільною ознакою в цих підручниках є чітка структурованість. Система вправ подана в логічній послідовності – на актуалізацію опорних знань, сприймання нового матеріалу та закріплення знань. Крім того, вправи в аналізованих підручниках створені на основі творів відомих українських письменників (С. Васильченка, Л. Костенко, Г. Тютюнника Т. Шевченка та ін.). Це у свою чергу сприяє реалізації міжпредметних зв'язків в освітньому просторі, що дає змогу учням зрозуміти важливість вивчення всіх навчальних предметів. Для кращої інтеграції знань

учитель також може розповісти деякі відомості про письменника та історію написання твору, рядки з якого наведені у вправах.

Отже, проаналізовані підручники є дійсно ефективними в навчанні лексикології, вони побудовані на основі чинної програми та відповідають усім сучасним вимогам. Розгляд навчально-методичної літератури також дав змогу з'ясувати, що на вивчення пейоративної лексики, зокрема її функцій, має бути відведено більше тем і годин задля ґрунтовного аналізу. Ця тема нині є актуальна для школярів, адже негативно оцінні одиниці складають значний відсоток у їхньому мовленні, зокрема під час щоденного спілкування з однолітками. Ситуація, що склалася, потребує копіткої роботи і виправлення. Старшокласники мають знати особливості функціонування лексики обмеженого вжитку і відповідні лексичні норми. Тому ґрунтовне вивчення таких тем сприятиме розвитку критичного мислення, формуванню свідомої мовної особистості.

3.2. Вивчення пейоративної лексики на текстовій основі в освітньому процесі

Під час опанування лексикології використовують різні методи, прийоми і засоби навчання. На нашу думку, задля кращого вивчення емоційно-експресивної лексики, до якої належить і пейоративна, слід використовувати метод вправ, реалізований як у писемній, так і усній формі. На це є дві вагомі причини. По-перше, опрацювання такої лексики відбувається на засадах принципу текстоцентризму, який можна впровадити за допомогою методу вправ. По-друге, саме цей метод забезпечить ґрунтовне розуміння учнями навчального матеріалу.

Особливості використання вправ на уроках української мови були об'єктом досліджень низки відомих науковців, серед яких З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, О. Кучерук, С. Омельчук, М. Пентилюк та ін.

О. Біляєв, наприклад, зазначав, що метод вправ є найдієвішим інструментом навчання, розвитку мовлення учнів та їхньої творчості. Учений запевняв, що ефективність використання цього методу виправдана багаторічним досвідом учителів [3]. Автори «Словника-довідника з української лінгводидактики» (за редакцією М. Пентилюк) тлумачать вправи як повтор виконання певних дій задля кращого засвоєння нового теоретичного матеріалу й формування необхідних умінь і навичок [50, с. 32]. За О. Кучерук, вправи є засобом закріплення нового матеріалу на практиці завдяки проведенню багаторазових операцій задля засвоєння і закріплення знань [32, с. 11].

Метод вправ є дійсно ефективним і актуальним у сучасному освітньому процесі. Вправи якнайкраще допоможуть учителеві розробити практичну частину уроку, а дітям – вдало опанувати знання з усіх тем, зокрема лексикології.

Нині існує велика кількість класифікацій вправ за різними критеріями. Пропонуємо розглянути таблицю (Табл. 3.1.), у якій наведено окремі з них (складено за джерелом [46]).

Таблиця 3.1. Класифікація вправ за різними критеріями

Автор	Критерій	Класифікація
В. Онищук	за дидактичною метою, ступенем самостійності і творчості	підготовчі, вступні, тренувальні, завершальні, контрольні
І. Рахманов, Ю. Пассов	за рівнем засвоєння знань	репродуктивні, конструктивні, аналітичні, творчі
В. Мельничайко	за етапом становлення мовленнєвих навичок	мовно-аналітичні, конструктивно-мовленнєві, комунікативні
О. Горошкіна	за способом	аналітичні, асоціативні,

	формування вмінь і навичок	когнітивно-розвивальні, креативно-дослідницькі
--	----------------------------	--

У процесі вивчення лексикології в профільній школі ми добирали вправи, спираючись на різні критерії їх класифікації, уважаючи це правильним методичним рішенням. Адже таким чином зможемо досягти найважливішої мети – формування цілісної особистості учня, який завдяки запропонованим вправам з лексикології опанує ключові компетентності, виробить критичне мислення та удосконалить комунікативну гнучкість.

Варто зауважити, що важливим завданням для вчителя є правильний добір вправ. Слід враховувати зміст текстового завдання, ступінь його складності та спосіб і форму виконання.

Крім того, система вправ має відповідати певним критеріям. До цієї проблеми виважено підійшов О. Кучерук, охарактеризувавши найбільш важливі показники, яких слід дотримуватися під час складання вправ. Переглянемо зведену в таблицю інформацію (Табл. 3.2. складено за джерелом [31, с. 32]).

Таблиця 3.2. Відповідність системи вправ висунутим критеріям

1. Цілеспрямованість	система вправ має бути зорієнтована на досягнення поставлених завдань;
2. Тематичність	урахування змістового наповнення теми;
3. Різнотипність вправ	вміст завдань різного характеру – за зразком, за аналогією, конструктивні, репродуктивні, творчі;
4. Узаємозалежність вправ	перелік вправ від підготовчих до основних;
5. Психовідповідність	зорієнтованість вправ на розвиток різних видів мислення, пам'яті з урахуванням індивідуальних особливостей учнів.

Спираючись на різні класифікації вправ, наведемо зразки аналітичних, конструктивних і творчих, засобом реалізації яких є принцип текстоцентризму, без якого впровадження лексичних завдань неможливе.

Метою аналітичних завдань є аналіз речень, запропонованих учням; розвиток у них критичного мислення, зокрема акцент уваги на таких мисленнєвих операціях, як аналіз, синтез, порівняння. Учні мають навчитися розуміти текст та правильно здійснювати його аналіз, який може бути комунікативним, композиційно-змістовим, мовним, мовленнєвим, контекстним або соціокультурним [17]. Ми акцентували увагу виключно на мовному і мовленнєвому аналізах, що передбачає відбір мовних засобів, які визначають тему тексту та характеристику мовних і стилістичних одиниць.

Конструктивні вправи побудовані так, аби учні отримали можливість побути в ролі редакторів. Тобто завдання цього типу передбачає розширення, редагування чи перебудову текстового матеріалу [17].

Творчі вправи створені таким чином, аби в учнів якомога краще відбувався розвиток уяви і творчих здібностей. Це завдання і на домисел початку чи кінцівки тексту, і розширення наявної вже інформації, і створення речень чи тексту за визначеними інструкціями [17].

Аналітичні вправи:

Вправа 1. Знайдіть у тексті емоційно забарвлену лексику. Які емоції вона передає?

Віктор зараз такий революційний романтик, якою була я на майдані Незалежності, подумала Михайлина і послала теплий погляд Гаврошеві, але він уже патрошив куряче крильце, заїдаючи його здоровецьким кислим огірком. Їв він азартно, хвацько, наче цілеспрямовано набирался сили для якоїсь незрозумілої йому, але – боротьби (В. Яворівський).

Вправа 2. Прочитайте речення. За допомогою яких мовних засобів передано експресивність у виділених словах?

1. *Балачка рухається в правильному напрямку (В. Яворівський).*
2. *Збазарювали у підсліпуватого єврея костюмчик місцевої фабрики за сто*

десять гривень... (В. Яворівський). 3. Але **розкудлана** бородата **мармиза**, що з'явилася над лахміттям одночасно зі спалахом електричного світла, розвіює всі твої біологічні жахи й сумніви (Ю. Андрухович). 4. Хоч наразі я щойно минаю Бутирську **тюрягу** (Ю. Андрухович). 5. Починала з **бухвету** на вокзалі, **пиріжки** з лівером продавала, а після незалежності тримає всі **генделики** і **гадючники** вокзальні (В. Яворівський).

Вправа 3. Прочитайте речення. Знайдіть і підкресліть слова з негативним відтінком значення.

1. *Обоє пройшли крізь мої руки, дурнющих питань не ставили, вчилися тільки на уроках, «самопасом», нікуди не перлися, здається, з першого класу знали, що проявлять свідомий патріотизм і залишаться в колгоспі* (В. Яворівський). 2. *Ціле століття потрачено на ідіотський експеримент фанатика, б'юст якого переховує затурканий ним українець* (В. Яворівський). 3. *Усе, що я змогла, – це випрати твій плащ, доволі вже заяложений плащ старого волоцюги і принести тобі кілька хвилин ніжності на прощання* (Ю. Андрухович).

Вправа 4. Випишіть із речень приклади емоційно-експресивної лексики. Поясніть їхню стилістичну роль у поданих контекстах.

1. *Ну, що ж, ось і Річка – з велетенськими пласкими каменями на берегах, шумовинням вод і диким часником на урвищах, тепер оцей залізничний міст, а все-таки красиві міста, каже твій сусід до своєї вірної дружиноньки...* 2. *Якби мені відняти отих сім років, то я, може, й підтримала б цю гру з тобою – гру поглядів, очей, натяків, ти ж бо красунчик, певно, студентик, не маєш місця, бідацтво, стоїш у проході, нудишся...* (Ю. Андрухович).

Вправа 5. Прочитайте речення. Доведіть, що виділені слова є прикладами стилістично маркованої лексики. Виділіть значущі частини слова, які слугують засобом творення аналізованих лексем.

1. *Джипик різко клонув носом у бардюру, задзигоніли пляшки в багажнику, охоронець **grimнувся** головою у вітрове скло...* 2. *Спокусився,*

дурило, на зелені очі. 3. Я граю чесно: маю сам і з народцем ділюся 4. Синя книжечка нардепа із позолоченою виделкою на обкладинці 5. Може навіть – молодими вовчентами (В. Яворівський).

Вправа 6. З'ясуйте значення та мету вживання наведених емоційно-експресивних слів. Поміркуйте, у яких стилях і комунікативних ситуаціях доцільно використовувати такі одиниці? Чи часто ви оперуєте поданими словами в повсякденному мовленні?

Дівчисько, кобилиця, бухарик, дівчинонька, звірюка, п'яничка, дружинонька, істеричка, дворище, коротенький, тюряга, коровисько, дурничок, личечко.

Вправа 7. Із поданого тексту виписіть слова у дві колонки відповідно до сфер спілкування: у першу колонку – стилістично нейтральну лексику, другу – стилістично забарвлену.

Якби це було правдою, рідна мамцю, якби все це було саме такою правдою, мамуню, я б не гбила на холодному пероні серед ночі, а сиділа з Русланом у моїй новенькій канарейковій «Феліції» і летіла до Ялти на оксамитовий сезон. І відімстила б моєму придуркові на всю душу (В. Яворівський).

Зауважимо, що зразки аналітичних вправ подано в певному порядку – від підготовчих до основних, що у свою чергу відповідає критерію взаємозалежності вправ.

Конструктивні вправи:

Вправа 1. До виділених слів з негативним забарвленням доберіть слова, які є нейтральними за значенням або з позитивним відтінком. Простежте тенденцію переваги лексики з негативним забарвленням над нейтральною.

Ось що таке зіпсована постмодерністична свідомість! фон Ф.! Прийняти за гоміка кишенькового злодія, старого витончено: о аристократа, віртуоза своєї справи! Безперечно, то він сягнув рукою до

твоєї **торбеги**... *І тепер, дурню, маєш лічені секунди на роздуми* (Ю. Андрухович).

Вправа 2. Заповніть таблицю, дібравши до поданих пейоративних одиниць нормативні. Обґрунтуйте доцільність уживання в мові наведених слів з негативним підтекстом.

<i>Дурепа</i>	
<i>Пика</i>	
<i>Товстяк</i>	
<i>Бабнота</i>	
<i>Випивоха</i>	

Вправа 3. Доповніть речення, не використовуючи слів з негативним забарвленням. Зробіть висновок про властивість пейоративної лексики переходити до активного словника. Поміркуйте, за якої умови цей процес буде можливий.

1. *Тобі залишається тільки підкорятися, бо ти тут уперше і взагалі наймолодший, ти поміж ними **шмаркач, синуля, бахур, пацан**...*

2. *Хай тільки допоможе. Зігріє свою **Соту**. Захистить мене покинуту й нещасну серед цих **подонків, хробаків, варварів, бездушних тварюк**...*

Вправа 4. Замініть виділені слова в реченнях так, щоб вони не мали негативного підтексту.

1. *Хай пошукає і прийде ще раз, і попросить вибачення, **бабник чортів*** (В. Яворівський). 2. ***Старе пугало** вимагає першого зранку проводити парад* (В. Яворівський). 3. *Боже, скільки автобусів, пора його будити, за п'ятнадцять восьма, о восьмій зустрічаємося з усіма на Ринку, а він усе спить, **лантух нещасний**...* (Ю. Андрухович). 4. *Хіба я знаю, яким він став за цей рік у **київському мурашнику**?* (В. Яворівський).

Вправа 5. Розподіліть подані емоційно-експресивні слова на групи: а) назви за віковими ознаками; б) назви за родинними ознаками; в) назви за професійною зайнятістю; г) назви за соціальними ознаками. Утворіть від

запропонованих слів словосполучення, додаючи прикметники з позитивною характеристикою.

Бабера, донечка, сестриця, зубороб, браток, мамонька, п'яничка, гультяйка, дружинонька, байстрючка.

Вправа 6. Сконструйте речення з наведених стилістично маркованих слів таким чином, щоб їхній зміст не мав негативного підтексту. За допомогою яких прийомів можна цього досягти?

Страхопуд, старушок, котяра, дурепа, гадюка.

Вправа 7. Запропонуйте до поданих нижче лексем з негативним відтінком синонімічний ряд, слова в якому матимуть позитивне значення.

Мужик, віддубасити, тика, бухарик, бугаїсько, звірюка, старчиха, психопадка, дебелий, кабанюра, братуха.

Творчі вправи:

Вправа 1. Пригадайте і назвіть особливості емоційно-експресивної лексики: слів із позитивним чи негативним забарвленням. Складіть відповідні речення з цими словами.

Вправа 2. Складіть і розіграйте діалог з теми «Культура мовлення», використовуючи пейоративну лексику.

Вправа 3. Складіть таблицю «Емоційно-експресивна лексика», виділіть колонки «Слова з позитивним забарвленням», «Слова з негативним забарвленням». Зразок:

Слова з позитивним забарвленням	Слова з негативним забарвленням
<i>Носик</i>	<i>Носище</i>
<i>Бабуся</i>	<i>Бабера</i>

Вправа 4. Складіть речення з поданими парами слів. Уведіть їх у контекст так, щоб речення мало як негативний, так і позитивний відтінок.

Націоналіст – націоналюга;

Стара – старчиха;

Рот – ротяка;

Бабуся – бабера;

Брат – браток.

Вправа 5. Робота в групах

Група «А». Складіть кілька порад своїм друзям щодо культури спілкування в повсякденному житті. Уживайте приклади пейоративної лексики, аби вказати на слова, яких бажано уникати під час розмов.

Група «Б». Використовуючи згрубілу лексику, напишіть мінітвір із теми «Не засмічуймо нашу мову».

Група «В». Розіграйте конфліктну ситуацію з використанням пейоративних лексем. Складіть діалог чи полілог таким чином, аби довести, що відповідні слова не здатні вирішити конфлікт.

Вправа 6. До поданого тексту, в якому засвідчена згрубіла лексика, домисліть його початок (4–5 речень). Зверніть увагу на те, що на початку тексту має переважати нейтральна лексика.

Все! Скільки можна!? Скільки можна перти на собі це скажене курвисько, цю психопадку з хронічним діагнозом? Цю Ганьчірку, на яку треба роту солдатів із острова Зміїний. Годі! (В. Яворівський).

Вправа 7. Заповніть подану таблицю пейоративними лексемами, утворюючи їх за допомогою суфіксів згрубілості: *-ищ-, -ок-, -г-, -их-, -к-* та ін. Виберіть 5 лексем та уведіть їх у контекст.

Назви за віковими ознаками	
Назви за родинними ознаками	
Назви за соціальним статусом	
Назви за зовнішніми ознаками	
Назви за внутрішніми ознаками	
Назви за професійною зайнятістю	

Вправа 8. Напишіть невеликий за обсягом твір-роздум (10–15 речень) на тему «Роль емоційно-експресивної лексики з негативним відтінком у мові».

Окрім творчих вправ, засобом реалізації творчих здібностей є також інтерактивні методи навчання, найпоширеніші з яких наведено в нашій роботі. Зокрема, запропоновано бліц-опитування «Мікрофон», яке потрібно проводити або на початку уроку для актуалізації опорних знань, або в кінці – для узагальнення вивченого матеріалу. Інтерактивну гру, що має назву «Знайди пару», більш доцільно застосовувати на етапі систематизації опрацьованої теми. Ще одну інтерактивну форму подано у вигляді гри-змагання, що активує діяльність учнів під час всього уроку. Подано зразок використання інтерактивної гри «Мозковий штурм», яка у свою чергу допомагає старшокласникам навчитися висловлювати свої думки правильно й аргументовано.

Ігри загалом, а в першу чергу інтерактивні, виконують дві важливі функції: удосконалюють уміння учнів комунікувати в різних ситуаціях; зацікавлюють і мотивують до вивчення нового матеріалу, актуалізації опорних знань із лексикології зокрема.

1. «Мікрофон» (бліц-опитування).

Кожен учень по черзі має лаконічно й обґрунтовано відповісти на запитання вчителя, які можна подати або в письмовій, або усній формі.

– У яких ситуаціях найчастіше використовують емоційно забарвлену лексику з негативним значенням?

– Як ви вважаєте, чому лексику з негативним забарвленням краще вивчати в зіставленні з лексикою із позитивним забарвленням?

– Чому члени різних спільнот віддають перевагу вживанню пейоративної лексики? Які чинники впливають на цей вибір?

– Чи можна за допомогою використання пейоративної лексики вирішити конфлікт?

2. Гра-змагання.

Учні мають написати якомога більше нормативних відповідників до пейоративних лексем, які колись були адресовані їм. Далі потрібно ввести записані пари слів у контекст.

3. «Знайди пару».

До позначених цифрами слів, що мають негативне значення, знайдіть пару серед слів, позначених літерами, які слугують їм відповідниками.

Наприклад: *дурень* (А) – *неосвічений* (Б).

А	<i>Дурень</i>	1 – <i>обличчя</i> ;
Б	<i>п'яниця</i>	2 – <i>нетверезий</i> ;
В	<i>Виродок</i>	3 – <i>підлий</i> ;
Г	<i>Ротяка</i>	4 – <i>бабуся</i> ;
Ґ	<i>Мордяка</i>	5 – <i>неосвічений</i> ;
Д	<i>Старчиха</i>	6 – <i>рот</i> .

4. «Мозковий штурм».

Кожен учень повинен висловити свою думку щодо наведеного проблемного запитання вчителя.

Чому в конфліктній ситуації людина найчастіше використовує зразки пейоративної лексики? Чи впливає такий підхід на вирішення суперечки?

Інші вправи розміщено в конспекті до уроку з української мови в 10 класі (Додаток А).

Отже, метод вправ є дійсно найефективнішим під час вивчення лексикології. Аналітичні, конструктивні, творчі вправи, а також інтерактивні методи дають змогу учням ґрунтовно опанувати новий матеріал, критично мислити та творчо підходити до виконання завдань.

Висновки до третього розділу

Зміст навчання української мови побудовано на основі мовної, мовленнєвої, соціокультурної та діяльнісної змістових ліній, кожна з яких має свої особливості та шляхи реалізації в контексті досліджуваної проблеми.

Орієнтиром для вчителів в освітньому процесі має бути чинна програма з української мови для профільного навчання учнів 10-11 класів,

створена на основі Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти. У ній прописано мету профільного навчання української мови; завдання, які постають перед учителем; теми та години для старших класів; очікувані результати, які мають свої компоненти.

Основним засобом реалізації чинної програми є підручник, зміст якого визначає необхідний матеріал до кожної теми, систему вправ і дидактичне оформлення. Проаналізувавши підручники для 10 класу профільного рівня, дійшли висновків, що навчально-методичне наповнення повністю відповідає вимогам Державного стандарту та чинній програмі. У підручниках є достатньо ілюстративного матеріалу, що підвищує мотивацію учнів до навчання й урізноманітнює теоретичні блоки. Вони є структурованими і відповідають усім методичним рекомендаціям.

На наш погляд, найдієвішим методом вивчення лексикології є метод вправ, який впливає на всі види мовлення учнів та на їхню творчість. З урахуванням класифікацій О. Горошкіної, В. Мельничайка, Ю. Пассова, І. Рахманова виокремлюємо вправи аналітичні (аналіз речень та лексичних одиниць у ньому), конструктивні (розширення, редагування чи завдання на заміну лексичних одиниць) та творчі (розвиток творчих здібностей завдяки відповідним завданням).

Інтерактивні методи навчання значно покращують ефективність освітнього процесу, зокрема «Мікрофон», «Знайди пару», гра-змагання, «Мозковий штурм».

Використання таких вправ і методів допоможе вчителю забезпечити особистісно орієнтоване навчання, яке за Концепцією профільного навчання є основним у старшій школі.

ВИСНОВКИ

Текст для вчителя, з одного боку, є засобом формування в учнів системи цінностей, цілісного світогляду, з іншого, – упровадження всіх необхідних змістових ліній, а для учня – можливістю отримати нову актуальну інформацію, крім того, об'єктом вивчення й аналізу.

Методичний аспект використання текстів під час уроків української мови ґрунтується на розумінні тексту як засобу оволодіння мовою і мовленням. Робота з текстом допомагає розв'язати низку проблем внутрішньопредметних зв'язків; показує функціонування в мовленні мовних одиниць усіх рівнів; дає змогу спостерігати за відповідними мовними явищами, реалізовувати мовний, мовленнєвий, соціокультурний та діяльнісний (стратегічний) компоненти нового змісту навчання української мови.

Принцип текстоцентризму, засобом реалізації якого слугує текст, є одним з основних принципів навчання української мови. Він виник у другій половині ХХ століття, наразі провідний у шкільному курсі. Реалізація вивчення курсу української мови на основі окресленого підходу забезпечує можливість сформувати всебічно розвинену і мовно багату особистість.

На сучасному етапі розвитку мови особливу увагу науковців привертають такі мовні засоби, які допомагають не тільки передати певну думку, а й досягти комунікативної мети: вплинути на адресата мовлення. Серед мовних одиниць, які підсилюють виразність мовлення, важливе місце посідає стилістично забарвлена лексика, зокрема й пейоративи. Пейоративи – це лексичні одиниці, що виражають негативне ставлення до об'єкта. До їхньої семантичної структури входить конотативний аспект, тобто негативна емотивна сема.

Виділяють три основні підходи до трактування пейорації. Перший підхід зважає на оцінний аспект, другий – формально знижений, а третій – синтезує ідеї двох перших підходів. В. Жельвіс, А. Фурман розглядали це

поняття з соціальної та морально-етичної точки зору; В. Гумбольдт, О. Потебня – із філософської; Е. Ізард, К. Юнг – з емоційної. Досліджуючи пейоративні одиниці, науковці звертаються або до сигнікативного підходу, який відповідає за експресивну функцію, або до конотативного, який відповідає за номінативну.

Оскільки поняття пейоративності є широким, то й підходів до його класифікації існує декілька. Пейоративна лексика може класифікуватися за ступенем оцінки, її суб'єктивністю чи об'єктивністю, ступенем соціальної небезпеки, ступенем негативного значення, за функціями тощо. Різні підходи до класифікації пейоративної лексики зумовлені різними підходами мовознавців до розуміння окресленого явища.

Пейоративна лексика в освітньому процесі слугує засобом реалізації принципу текстоцентризму, адже тільки на текстовій основі можна проаналізувати ті чи ті лексеми. Ефективне впровадження принципу текстоцентризму залежить від вдало дібраних підходів, які у свою чергу визначають методи, прийоми і засоби навчання.

Збірка Володимира Яворівського «Вовча ферма» і романи «Московіада» та «Рекреації» Ю. Андруховича містять велику кількість пейоративів, аналіз яких і складає основу нашого дослідження, а саме: простежити, як за рахунок уживання одиниць із пейоративним компонентом автори досягають мети – правдивого показу тогочасної дійсності, мовної розрухи в суспільстві; розкриття ролі пейоративних номінацій у повсякденному спілкуванні.

У роботі проаналізовано стилістичний та функційний аспекти пейоративних лексем. Найбільше таких одиниць репрезентовано за оцінним компонентом, за ознакою на позначення людських рис у назвах осіб та за суб'єктивністю чи об'єктивністю. За допомогою пейоративних лексем можна вибудувати емоційно-ціннісну градацію характеристики персонажів.

Найголовнішим завданням курсу української мови в старшій школі визнано формування в старшокласників умінь обґрунтовано використовувати

мовні засоби в різних мовленнєвих ситуаціях. Зміст навчання української мови побудовано на основі мовної, мовленнєвої, соціокультурної та діяльнісної змістових ліній, кожна з яких має свої особливості та шляхи реалізації в контексті досліджуваної проблеми.

Основним засобом реалізації чинної програми є підручник, зміст якого визначає необхідний матеріал до кожної теми, систему вправ і дидактичне оформлення. Проаналізувавши підручники для 10 класу профільного рівня, дійшли висновків, що навчально-методичне наповнення повністю відповідає вимогам Державного стандарту та чинній програмі. У підручниках є достатньо ілюстративного матеріалу, що підвищує мотивацію учнів до навчання й урізноманітнює теоретичні блоки. Вони є структурованими і відповідають усім методичним рекомендаціям.

Результативність принципу текстоцентризму залежить від методу вправ. Аналіз низки класифікацій за різними критеріями дав змогу виокремити вправи аналітичні (аналіз лексичних одиниць у реченні), конструктивні (завдання на редагування, розширення чи заміну одних лексичних одиниць іншими), творчі (розвиток творчих здібностей учнів завдяки відповідним завданням).

Вивчення пейортивної лексики в профільній школі на засадах принципу текстоцентризму є вкрай важливим чинником для цілісного навчального процесу. Ця тема нині актуальна для школярів, адже негативно оцінні одиниці складають значний відсоток у їхньому мовленні, зокрема під час щоденного спілкування з однолітками. Ситуація, що склалася, потребує копіткої роботи і виправлення. Старшокласники мають знати особливості функціонування лексики обмеженого вжитку і відповідні лексичні норми. Тому ґрунтовне вивчення таких тем сприятиме розвитку критичного мислення, формуванню свідомої мовної особистості.

Використання розробленої системи вправ допоможе вчителю забезпечити особистісно орієнтоване навчання, яке за Концепцією профільного навчання є основним у старшій школі.

СПИСОК ВИСКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакум З. П. Текстоцентризм у сучасній системі принципів навчання української мови. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Вип. 47. Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. С. 91–94.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. 376 с.
3. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови : навч. посіб. Київ : Радянська школа, 1981. 176 с.
4. Білоконенко Л. А. Пейоративна й інвективна лексика в міжособистісному конфлікті. *Науковий вісник Криворізького національного університету*. Кривий Ріг, 2012. № 7. С. 119–127.
5. Білоконенко Л. А. Семантична деривація пейоративної лексики конфліктної комунікації. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич, 2013. С. 23–28.
6. Бондаренко Н. В. Методи навчання української мови крізь призму компетентісного підходу. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3513> (дата звернення: 25.12.2022).
7. Ботвінко О. М. Лексичні засоби вираження презирства в сучасній англійській мові. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4095/1/Votvinko.pdf> (дата звернення: 05.10.2022).
8. Волковинський О. С. Епітет як носій та елемент стилю. *Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови*. Львів, 2013. Вип. 21. С. 272–277.
9. Ворон А. А., Солопенко В. А. Українська мова. Профільний рівень : підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 288 с.
10. Гаврилів О. І., Тимняк З. С. Особливості перекладу особових пейоративів. *Іноземна філологія*. 2017. Вип. 130. С. 98–108.

11. Галаган В. Я. Емотивність, експресивність та конотація як засіб вираження оцінки. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2008. Вип. 80. С. 171–178.
12. Глуховцева К. Д. Складні питання сучасної української літературної мови. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навч. посіб. Луганськ: ДЗ «Луганський національний ун-т ім. Тараса Шевченка», 2008. 260 с.
13. Голод О. Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2001. 18 с.
14. Голуб Н. Б. Підходи до навчання української мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 3. С. 2–10. URL : <http://surl.li/cuspl> (дата звернення: 25.05.2023).
15. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 139 с.
16. Горошкіна О. М., Караман С. О., Караман О. В., Попова Л. О. Українська мова. Профільний рівень : підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 272 с.
17. Гнаткович Т. Д. Мовленнєва діяльність учнів: психолінгвістичний аспект. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2013_8-9_45 (дата звернення : 21.11.2022).
18. Гнатюк О. Є. Авантюрний роман і повалення ідолів. *Ю. Андрухович. Рекреації : романи*. Київ : Час, 1997. С. 10–27.
19. Дацишин Х. П. Пейоративна лексика в політичних ток-шоу. *Теле- та радіожурналістика*. Львів, 2011. № 10. С. 227–230.
20. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 10.01.2023).
21. Дудик П. С. Стилїстика української мови. Київ : Академія, 2005. 368 с.

22. Жуковська К. В. Літота в стилістиці та риторичі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна.* 2011. Вип. 20. С. 73–80.

23. Ідзьо М. В. Стилiстичні засоби експресивізації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна.* Острог, 2014. Вип. 44. С. 107–109.

24. Карпенко Є. В. Пейоративна лексика як маркер емоційно-інтелектуальної дисфункції особистості. *Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості : зб. наук. праць.* Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2019. 117 с.

25. Концепція мовної освіти в Україні. URL : <http://surl.li/mwmsw> (дата звернення: 10.10.2023).

26. Кульчицька О. В. Пейоративи як засіб вербалізації вираження негативного емоційного стану. *Science and Education in a New Dimension. Серія : Філологія.* Будапешт, 2014. № 2. С. 68–70.

27. Кульчицька О. В. Про деякі критерії та методи визначення пейоративної лексики. *Вісник Житомирського державного університету.* Житомир, 2014. № 8. С. 242–245.

28. Кульчицька О. В. Теоретичні підходи до пейоративної лексики у сучасній лінгвістиці. *Нова філологія.* 2012. № 53. С. 102–106.

29. Кульчицька О. Л. Структура пейоративних прикметників у описі персонажів циклу романів «Сутінкова Сага» Стефані Майер. *Вісник Львівського університету.* Львів, 2012. № 19. С. 263–269.

30. Кучеренко І. А. Лінгводидактичні принципи організації сучасного уроку української мови. URL : <http://surl.li/fagnm> (дата звернення: 01.02.2023).

31. Кухарчук І. О. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у мовній освіті вчителів української мови та літератури : дис. ... канд. пед. наук : 13. 00. 02; НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 260 с.

32. Кучерук О. А. Методи навчання в системі понять сучасної лінгводидактики. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 3. С. 10–14.
33. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир : ЖДУ імені І. Франка, 2011. 420 с.
34. Левченко Т. М. Діалектизми як пейоративи у мові засобів масової інформації. *Теоретична і дидактична філологія*. 2020. Вип. 31. С. 50–58.
35. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : монографія. Умань, 2012. 449 с.
36. Мацько Л. І., Мацько О. М. Сидоренко О. М. Стилїстика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
37. Моштак О. В. Засоби творення назв осіб зі значенням пейоративності (формальний і лексико-семантичний аспекти). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrkpnu_fil_2009_20_120 (дата звернення: 15.06.2021).
38. Моштак О. В. Специфіка функціонування пейоративної лексики в екстралінгвістичному середовищі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. Серія: Філологічні науки*. 2011. Вип. 28. С. 321–323.
39. М'яснянкїна Л. І. Порівняння в системі образних засобів мови. *Вїсник Львівського університету. Серія : Журналістика*. Львів, 2003. Вип. 23. С. 80–85.
40. Навчальні програми для 10-11 класів. URL : <http://surl.li/euwg> (дата звернення: 20.08.2023).
41. Нещерет О. І. Психологія мовленнєвої діяльності: основи психолінгвістичних знань : навч. посїб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 200 с.
42. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі : 2-ге вид. перероб. і доп. Київ : Вища школа, 1989. 439 с.

43. Омельчук С. А. Дослідницький підхід до навчання мови : лінгводидактичний словник- довідник : навч. посіб. Київ : [б.в.], 2015. 56 с.
44. Омельчук С. А. «Підхід до навчання» як базова категорія сучасної лінгвістичної науки. *Українська мова і література в школі*. 2013. Вип. 2. С. 2–7.
45. Панова Н. Ю. Інвективне слововживання як один з проявів вербальної агресії. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка*. 2005. Вип. 2. С. 137–143.
46. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.
47. Пентилюк М. І. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підруч. Київ : Ленвіт, 2000. 264 с.
48. Пентилюк М. І. Мовна особистість учня в проекції мовленнєвого спілкування. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики*: зб. статей. Київ: Ленвіт, 2011. С. 80–84.
49. Пентилюк М. І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Українська мова в школі*. 1999. № 3. С. 8–10.
50. Пентилюк М. І. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
51. Пентилюк М. І. Текстоцентричний аспект формування риторичних умінь і навичок. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики* : зб. статей. Київ : Ленвіт, 2011. С. 96–108.
52. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. Тернопіль : Либідь, 2000. 248 с.
53. Попова Л. О. Метод вправ у компетентнісній парадигмі навчання української мови. URL : <http://surl.li/medtj> (дата звернення: 01.06.2023).
54. Попович А. С. Методика навчання української мови в старших класах : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 95 с.
55. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах : посіб. Київ : Ленвіт, 2011. 366 с.

56. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. URL : <http://surl.li/toti> (дата звернення: 10.01.2023).

57. Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі. URL : <http://surl.li/aoudc> (дата звернення: 11.10.2023).

58. Романова Н. В. Проблема емотивної і емоційної лексики. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки*. 2011. № 3. С. 174–178.

59. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2010. 844 с.

60. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля, 2008. 712 с.

61. Січкарук О. І. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. Київ : Таксон, 2006. 88 с.

62. Ставицька Л. О. Арго, жаргонг, сленг. Київ : Критика, 2005. 464 с.

63. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.

64. Шуляк С. А. Пейоративна лексика в текстах українських замовлянь. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. № 10. С. 241–245.

65. Яриніч О. Ф. Використання інноваційних технологій на уроках української мови в аспекті текстоцентричного принципу навчання. URL : <http://surl.li/merpy> (дата звернення: 10.05.2023).

66. Ярмолюк А. В. Роль навчального тексту у формуванні ціннісно-сміслових орієнтацій учнів 5-х класів. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 8. С. 11–15.

67. Bonvillain N. Language, culture, and communication: the meaning of messages. NJ : Prentice-Hall, Inc., 2000. 266 p.

68. Burgoon J. K., Buller D. B., Woodall W. G. Nonverbal Communication: the Unspoken Dialogue. New York: Harper and Row Publishers, 1996. 522 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович. Ю. Московіада. Київ : «Видавництво Старого Лева», 2023. 232 с. URL : <https://osvita.ua/doc/files/news/666/66662/andrukhovych-iuriy-ihorovych-moskoviada.pdf>
2. Андрухович. Ю. Рекреації. Харків : Вид-во «Фабула», 2017. 220 с. URL : <https://osvita.ua/doc/files/news/666/66663/andrukhovych-iuriy-ihorovych-rekreatsii.pdf>
3. Яворівський В. Вовча ферма. Київ : Вид-во «Криниця», 2000. 284 с.

ДОДАТОК**Конспект уроку (10 клас)****Тема. Розмовна, просторічна, емоційно забарвлена лексика****Мета:**

– *навчальна*: поглибити відомості про стилістичне розшарування лексики; закріпити знання учнів про емоційно забарвлену лексику; формувати уміння визначати види лексики в текстах;

– *розвивальна*: розвивати логічне і критичне мислення, пам'ять, культуру мовлення, уміння застосовувати набуті знання на практиці;

– *виховна*: виховувати повагу один до одного, толерантність.

Очікувані результати:

– розрізняє стилістично нейтральну і стилістично забарвлену лексику;

– визначає роль і стилістичні можливості пейоративних одиниць;

– знаходить у тексті пейоративну лексику, пояснює її стилістичні можливості, уміло й доцільно використовує їх в усному і писемному мовленні;

– характеризує стилістичне використання емоційно-експресивної лексики;

– висловлює своє ставлення до знайденої інформації;

– демонструє повагу до себе й інших.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Методи і прийоми: робота з підручником, вправа, бесіда.

Обладнання: підручник, інтерактивні ресурси (Wordwall), дидактичні матеріали (таблиці).

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організація класу на навчальну діяльність**

Вітаю, любі учні! Який у вас настрій? Виберіть смайл, який відповідає вашому настрою. Чи готові розпочати роботу? Уперед!

II. Мотивація навчання

Прочитайте подані речення з творів Володимира Яворівського. Чи здатні виділені лексеми, якими активно послуговується автор, вплинути на вирішення конфлікту? Яка роль таких одиниць у мовленні, на вашу думку?

1. Я ж казав тобі, **дурню**, підсоби підсакою, а ти целофан ловиш...
Такий підсвинок через тебе зірвався. 2. А ти б **не пасталакало**. Якби я колись не врятував життя твоїй бабі Гандзі і твоїй мамі Сталіні – ти б **не цвірінчав** оце тут (В. Яворівський).

Саме про особливості такої лексики ми сьогодні будемо говорити на уроці.

Повідомлення теми і мети уроку.

III. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. За якою ознакою здійснено поділ лексики на загальноповсякденну й обмеженого вжитку?
2. Чим стилістично нейтральна лексика відрізняється від стилістично забарвленої?
3. Що таке лінгвокультуреми?
4. За рахунок яких процесів у мові поповнюється активний словник?

IV. Засвоєння нових знань

Розгляньмо таблицю «Стилістичне розшарування лексики».

Стилістично нейтральна лексика	
Нейтральна лексика	
Слова, що не закріплені за будь-яким стилем. Вони вживаються у будь-якій ситуації спілкування: у підручнику, у виступі на нараді, конференції, художньому творі, невимушеній бесіді тощо.	
Лексика стилістично забарвлена	
Розмовна лексика	Просторічна лексика

<p>Це слова, що мають знижене (порівняно з нейтральною лексикою) стилістичне забарвлення і використовуються в усних різновидах мови – невимушеній бесіді, побутовій розмові тощо, як-от: <i>бабера, роботяга, матуся, ніженьки, телепень</i>.</p> <p>Розмовні слова надають мові неофіційного звучання, експресивно-емоційного забарвлення: позитивну чи негативну оцінку.</p>	<p>До просторічної лексики відносять грубі, вульгарні слова: <i>жерти, морда, паскуда, варнякати, товстопузій, свинюка, сволота</i>; а також «неправильні», «перекручені» слова, які порушують норми літературної мови: <i>охтобус, радіво, трамвай, сюдою, ходють, просять, спінжак</i>.</p> <p>Основною сферою функціонування просторіччя є усне мовлення малоосвічених людей.</p>
<p>Слова, які надають негативну оцінку, називаються пейоративами. Наприклад: <i>зубиська, бабище, дурень</i>.</p>	

Бесіда

- У чому полягає відмінність термінів «просторічна лексика» та «розмовна лексика»?
- Яка функція пейоративної лексики в повсякденному мовленні? За яких умов люди послуговуються такими одиницями?
- Як пейоративна лексика може схарактеризувати рівень культури мовлення людини, яка активно використовує такі одиниці?
- Чи здатна лексика із негативним значенням вплинути на вирішення конфліктної ситуації?

V. Формування вмінь і навичок

Вправа 1

Запишіть подані слова у три колонки: спершу нейтральну лексику, а потім стилістично забарвлену з позитивною та негативною оцінкою.

П'ятихвилинка, коровисько, твердий, продавати, волоцюга, вимогливість, вітер, пика, спокійний, ледацюга, голосочок, ротяка, дощ, пащека, дітлахи, блискавка, сестричка, дурепа, братуха, родина, зубороб.

Вправа 2

Від поданих слів утворіть пейоративні лексеми за допомогою суфіксів із значенням згрубілости

Наприклад: зуби – зубиська

Рот, дурний, дуб, вовк, брат, бабуся, голова, тварина.

Із утвореними словами складіть речення.

Вправа 3

До лексем із пейоративним значенням доберіть нормативні відповідники.

Мармиза, пащека, бабнота, цивіляк, випивоха

Пейоративні лексеми	Нормативні відповідники

Довідка: жінки, житель, обличчя, п'яниця, рот.

Вправа 4

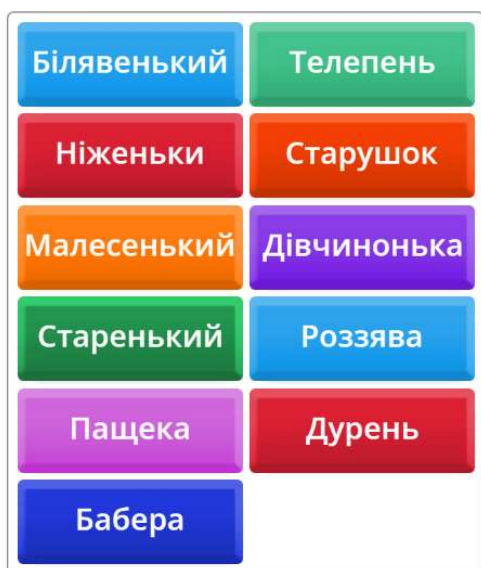
Знайдіть у наведених реченнях емоційно забарвлену лексику з негативним значенням, поясніть її відмінності від загальноживаної. Який стилістичний ефект, на вашу думку, прагне створити автор, використовуючи таку лексику?

1. Я ж по-доброму, а вона, дурепа, пику мені подряпала (В. Яворівський) 2. – Викинь свого спінінга, дипло-мат-мат-мат! І – роздягайся! Та швидше, дурню! (В. Яворівський) 3. Нащо воно старому Васюрі? Давно вже відгуляв своє, струпешілий устілок (В. Яворівський).

4. Вар стежив за кожним рухом Вампіра, боячись, що цей кретин, який сп'яну розвалив молотком черепа тестеві, може щомиті сказитися, і від нього не втечеш (В. Яворівський). 5. Знову старчиха: «Бог тобі віддячить... на хлібець» (В. Яворівський).

Вправа 5 (інтерактивна)

Учні повинні розподілити запропоновані слова на ті, які виражають позитивну оцінку, і ті, які позначають негативну.

Негативна оцінка

Позитивна оцінка

Виконати вправу можна за посиланням:

<https://wordwall.net/uk/resource/56552446>

VI. Рефлексія

Що найбільше сподобалося на уроці?

Що було найскладнішим?

Яку нову інформацію ви дізналися?

Чи стала ця тема корисною для вас?

VII. Підсумок уроку

Отже, ми розглянули ще одну тему з розділу «Лексикологія». Сьогодні зацентували нашу з вами увагу на лексиці зниженого стилю, обговорили її сферу вживання, функції. На уроці ви всі були активними, грамотно й доречно висловлювали свої думки. Ви молодці!

VIII. Домашнє завдання

Із запропонованих речень випишіть слова, які виражають негативну оцінку. Позначте значущі частини слова, за допомогою яких творять емоційно-експресивну лексику. Здійсніть стилістичний експеримент, замінивши, де можливо, стилістично забарвлену лексику з негативною оцінкою стилістично нейтральною. Відкориговані речення запишіть.

1. А якщо Генік Безкорвайний?.. Той зграсує м'яту так, що до післязавтра й не підніметься, як здоровий бугаїсько (В. Яворівський) 2. Ви навіть їм уже не нужні. Актив розлізся, як пацючня по норах (В. Яворівський) 3. І хай оберігає Вас Бог від таких заплутаних стосунків з бабнотою, як у мене, вибачте, будь ласка (Ю. Андрухович) 4. Все! Скільки можна?! Скільки можна перти на собі це скажене курвисько, цю психопатку з хронічним діагнозом? (В. Яворівський) 5. Я ж по-доброму, а вона, дурепа, пику мені подряпала (В. Яворівський) 6. Тепер будь-який тутешній шовінюга має всі підстави казати (Ю. Андрухович). 7. А той незугарний, подібний до страхопуда, кістлявий старушок, котрий, вимахуючи руками, читає решті товариства лектуру про акваріумних рибок, – професор природничих наук тутешньої гімназії Маврикій Пулярка (Ю. Андрухович).